

ORTA DOĞU'NUN DEMOKRATİKLEŞTİRİLMESİ İKİLEMİ: FİLİSTİN, SUUDİ ARABİSTAN VE İRAN ÖRNEĞİNDE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Veysel AYHAN*

Özet

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin hemen ardından Amerikan yönetimi yeni bir dünya düzeninin kurulacağına dair yeni bir söylem geliştirdi. Yeni Dünya Düzeni, Amerika öncülüğünde demokratik değerlerin egemen olduğu, ülkeler arası sorunların diplomatik yollarla çözüldüğü, uluslararası işbirliğinin arttığı ve çatışmaların azaldığı daha barışçıl bir dünya idealini sembolize eden bir kavram olarak Amerikan yönetimi tarafından uluslararası kamuoyuna sunuldu. Bu çerçevede 1991 yılında Kuveyt'in 'özgürleştirilmesinin' ardından Clinton'ın Filistin sorununa siyasi bir çözüm bulmak için sarf ettiği çaba, birçok kesim tarafından Yeni Dünya Düzeni'nin öncül işaretleri olarak algılandı. Ayrıca ABD'nin Yugoslavya'da ortaya çıkan Bosna ve Kosova krizlerinde oynadığı aktif rol de dünya kamuoyunda Amerikan demokrasisine olan ilgiyi artırdı. Komünizmin yıkıldığı yıllarda meydana gelen bu gelişmeler küresel düzeyde Amerika'nın özellikle Orta Doğu'da da demokratik rejimlerin gelişmesine yardımcı olacağına olan inancı artırdı. Bu konuda birçok makale ve kitap yazıldı. Ancak 2000'lere gelindiğinde Orta Doğu'da ilk demokrasi dalgası beklene- nin aksine gerçekleşmediği gibi gerçekleşmekten de oldukça uzak kaldı. Bu süreci, 11 Eylül saldırılarının ardından Başkan Bush'un "Büyük Orta Doğu Projesi" adı altında bir diğer demokratikleştirme söylemi izledi. AB ülkeleri de ABD'nin demokratikleştirme projelerinde aktif rol oynayacaklarını açıkladılar. Böylelikle dünyaya ABD'nin ve AB'nin bölgenin ekonomik ve demokratik anlamda geri kalmışlığına çözüm getirmek için ciddi bir çaba harcayacakları mesajları verildi. Demokrasinin yaygınlaştırılmasında temel sorun alanı olarak da, Oryantalist çalışmalarda öne çıkan Orta Doğu'nun sosyal ve politik koşullarının demokratikleşmeyi engellediği tezi belirleyici bir rol oynadı. Dolayısıyla sosyal ve toplumsal koşulların değişmesi durumunda bölgenin demokrasi alanında büyük bir adım atacağı bu güçler tarafından ileri sürüldü. Ancak, bu makalenin de temel hedeflerinden biri olan ve sıradan bir Batılı'nın bile bakış açısını etkileyen Oryantalist perspektifin, Orta Doğu'daki demokrasi sorununu toplumsal ve sosyal koşullar ile açıklamasının sorgulanması gerektiğidir. Çalışmada, Orta Doğu'nun demokratik ve ekonomik açıdan geri kalmışlığının temel nedenleri arasında bölgenin toplumsal koşullarından ziyade dışsal unsurların başat bir rol oynadığı ileri sürülmektedir. Bu çerçevede, öncelikli olarak

---

* Dr., Uludağ Üniversitesi&ODTÜ, I.I.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü

oryantalizmin Orta Doğu'daki demokrasi sorununa bakışı incelenmektedir. Ardından ABD'nin 11 Eylül sonrası yeni demokratik açılımları üzerinde durulmaktadır. Bu noktada hem Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi hem de BOP çerçevesinde ileri sürülen demokrasi eleştirisinde toplumsal yapıların belirleyici bir unsur olarak ele alındığına dikkat çekilmektedir. Bu kısımda Bush yönetiminin Oryantalist akış açısı ile sorunu ele aldığı altı çizilmektedir. Dolayısıyla Bush yönetimi ile Oryantalistlerin, toplumsal yapıların demokrasi sürecini engellediği ya da yavaşlattığı savında birleşmeleri çalışmanın başta ileri sürdüğü ABD'nin temel ilgi alanının demokratikleşme olmadığı zira demokrasi sürecine bakışının Oryantalist kökenli olduğu tezini doğrulamaktadır. Bu çerçevede de Washington'un demokratik reform politikasının Filistin, İran ve Suudi Arabistan örneğinde incelendiği son kısımda bölgedeki demokrasi sorununda toplumsal koşulların mı yoksa dışsal unsurların mı daha belirleyici bir rol oynadığı tartışmaya açılmakta; Amerikan politikalarını yönlendiren olgunun realist çıkarlar olduğu tezi, farklı bir bakış açısıyla ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Büyük Orta Doğu Projesi, Oryantalizm, Hamas, İran, Suudi Arabistan*

MIDDLE EAST'S DEMOCRATIZATION DILEMMA: CRITICAL PERSPECTIVE ON THE PALESTINIAN, SAUDI ARABIAN AND IRANIAN CASE

Abstract

Just after the Cold War, US raised a discourse that "a new world order" will be established. According to this, "the new world order" symbolizes a world that democratic values would be dominant, the disputes would be resolved by diplomatic means, international cooperation would be enhanced, and conflicts would be decreased under the leadership of America. After getting Kuwait "free" in 1991, the efforts made by Clinton to find a political solution to Palestinian conflict perceived as the initial signs of the new world order. Besides, the active role played by US during the Bosnia and Kosova crises enhanced the concerns to US democracy. These developments strengthened the belief that, US will assist to develop democratic regimes, especially in the Middle East. But in the 1990s not only the first democracy wave didn't occur as supposed; but also it was far away from the expectations. Another democratization discourse called "Greater Middle East Initiative" introduced by President Bush after the 9/11 attacks and succeeded this process. US claimed that this project would find a solution to the economic and political underdevelopment of the region. In this context, Washington's democratic reform policy will be analyzed through Palestine, Saudi Arabian and Iran cases.

Key Word: *Greater Middle East Project, Orientalism, Hamas, Iran, Saudi Arabia*

Giriş

11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren teröristlerin Orta Doğu kökenli olması dikkatleri bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına çekmiştir. Saldırıları takip eden dönemde Bush yönetimi tarafından dile getirilen olgu, Orta Doğu'daki toplumsal yapının ve yönetim biçimlerinin terörün oluşmasında birincil derecede rol oynadığıydı. Bu söylemi, Doğu'nun Batı toplumlarını tehdit eden ideoloji ve akımlara ev sahipliği yapan bir bölge olarak tanımlanması politikası izledi. Amerikan yönetimi, 11 Eylül saldırılarının ardından terör tehdidini bertaraf etmek adına askeri müdahalenin yanı sıra Orta Doğu'daki anti demokratik rejimlerin değişmesi yönünde bir takım ekonomik ve politik açılımlarda bulundu. Oysa 11 Eylül öncesi dönemde Orta Doğu'nun sosyal, politik ve ekonomik alt yapısının demokrasiye geçişi desteklemediğini öne süren oryantalist söylemin etkisiyle anti demokratik rejimler güvenlik çıkarları nedeniyle desteklenmekteydi.¹ Dolayısıyla 11 Eylül öncesi dönemde Amerikan yönetiminde ve Batı kamuoyunda oryantalist bir bakış açısıyla Orta Doğu'nun demokratikleştirilemeyeceği dolayısıyla güvenlik için anti demokratik rejimlerin desteklenmesi gerektiği yaklaşımı hâkim ideoloji iken, El Kaide bağlantılı saldırıların ardından Orta Doğu'daki sosyal ve politik yapıların liberal demokrasileri tehdit ettiği tezi hâkim görüş haline gelmiş oldu.²

Batı'nın Orta Doğu'daki Demokrasi Sorununa Bakışı: Weber'den Fukuyama'ya İdeolojik Objektivizm

Ogier Ghiselin de Busbecq 1554 yılında İstanbul'a yaptığı ziyaretin ardından yayınladığı eserde Osmanlı İmparatorluğu'nu "*barbarların yaşadığı topraklar*" olarak nitelendirmişti.³ 19. yüzyılda İran üzerine yazan Sir John Malcolm da bu ülkenin tarihi, kültürel ve toplumsal yapısının Darius döneminden farklı olmadığını ileri sürmüştü.⁴ Ünlü yazar Max Weber ise biz diye nitelendirdiği Batı kültürünün bilimsel, sanatsal ve ekonomik gelişmiş-

¹ABD'den farklı olarak AB ülkelerinin 1995 Kasımında başlayan Barselona Süreci ile birlikte bölgedeki ekonomik ve siyasal sorunların giderilmesi yönünde bir girişim başlattığını belirtmek gerekir.

² Ensar Nişancı, "Klasik Oryantalizmden Neo-Oryantalizme: İslam, Demokrasi ve Büyük Orta Doğu Projesi Üzerine", *Avrasya Dosyası: İslam ve Demokrasi*, Cilt 11 Sayı 3 (2005), s. 94

³ Touraj Atabaki, "Beyond Essentialism: Who Writes Whose Past in the Middle East and Central Asia?", *International Institute of Social History*, ss.3-5, <http://www.iisg.nl/research/beyond-essentialism.pdf>, (e.t. 10.02.2007)

⁴ *Ibid.*

lik açısından Doğulu kültürlerden üstün olduğunu ileri sürmüştü. Weber, özellikle Asyalı toplumların sahip olduğu değerlerin modern Batı'dan farklı olduğunu ileri sürerken, Batı'yı gelişmiş, Doğu'nun ise (uygarlığa katkı anlamında) statik, irrasyonel ve faydasız olduğunu belirtmişti. Weber, Doğulu toplumların bilim, sanat ya da ticaret alanında başarılı olmaları için Batılı değerleri referans almalarını önermekteydi.⁵ Weber ayrıca toplumsal değerlerin ekonomik gelişmeyi etkilediğini öne süren yaklaşımında, Protestanların iş ahlakının kapitalizmi olumlu etkilediğini, öte yandan İslam ve Hinduizm gibi dinlerin bunu desteklemediğini öne sürmekteydi.⁶ Doğu toplumlarının ekonomik geri kalmışlığını Adam Smith, James Mill ve John Stuart Mill, Karl Marx ve Weber gibi "doğu despotizmi" bağlamında açıklama yoluna gitmişlerdi. Yazarlar, toplumsal yapının (din, kültürel yapı vs.) bir sonucu olarak ortaya çıkan Doğu despotizmi ile Avrupa feodalizmi arasında da güçlü bir karşıtlığın olduğunu belirtmişlerdi.⁷ Doğu despotizmi bireysel girişimciliği engelleyen bir toplumsal yapı olarak sunulmuştu. Ünlü Oryantalist⁸ Bernard Lewis 1960'larda yayınladığı bir eserinde din unsurunun Müslüman ülkelerin demokratikleşmesi önündeki en büyük engeli oluşturduğunu farklı bir dille ifade etmişti. Lewis'e göre İslam hukukunda kişi haklarını koruyacak yasalar ve Batılı tarzda demokratik değerler bulunmamaktadır. Weber'in

---

⁵ Michal Frenkel-Yehouda Shenhav, "Decolonizing Organization Theory: Between Orientalism and Occidentalism", *Critical Management Studies Conference*, Lancaster University, İngiltere, 7-9 July 2003, ss. 7-8, <http://www.mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/2003/proceedings/postcolonial/Frenkel.pdf>

⁶ Bkz.: Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, 3. Baskı, Çev: Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Yay., 1993, ss. 278-294, 329-345

⁷ Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam*, Ankara: Vadi yay., 1991, s. 27-28

⁸ Edward Said'e göre Oryantalizm (Şarkiyatçılık), akademik anlamda Doğu'ya ait olan değerlerin Batılılarca araştırılmasıdır. Şark hakkında yazan, ders veren ya da Şark'ı araştıran -antropolog, sosyolog-filolog-tarihçi vs.- kişiye Şarkiyatçı, yaptığı işe de Şarkiyatçılık denir. Ancak Edward Said'e göre Oryantalizm aynı zamanda, Doğu ile Batı arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünme biçimidir. Said, Oryantalizmin bu yanının, Victor Hugo'dan Marx'a kadar birçok Batılı düşünürün çalışmasında görülebileceğini öne sürmüştür. Said'e göre, "aralarında ozanların, romancıların felsefecilerin siyaset kuramcılarının, iktisatçıların, imparatorluk yöneticilerinin de olduğu kalabalık bir yazar topluluğu, Şark'a, Şark'ın insanına, törelerine, "aklına", yazgısına, vb. ilişkin kuramları, destanları romanları, toplum betimlemelerini, siyasal kayıtları işleyip incelerken, Doğu ile Batı arasındaki temel ayrımı başlangıç noktası saymıştır." Bkz., Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, (2. Baskı) Çev: Berna Ülner, İstanbul: Metis Yay, 2001, s.12.

kapitalizmin ön şartları⁹ olarak sunduğu unsurlardan hareket eden Lewis aynı zamanda Müslümanların tarihte hiçbir zaman Batılı tarzda demokratik bir kültüre de sahip olmadığını öne sürmüştür.¹⁰ Lewis, 2000'lerin başında dinle ilgili görüşlerini revize etmesine rağmen özellikle Müslüman ülkelerin demokratikleşme ve geri kalmışlık sorunlarını gene söz konusu ülkelerin toplumsal yapısına ve doğrudan İslam'ın kendisine bağlamıştır. Lewis 2003 yılında yayınladığı *The Crisis of Islam* adlı eserinde Müslümanların önemli bir kısmının radikal olduğunu ve Batılı ülkeleri ve toplumları düşman olarak gördüğünü ifade etmektedir. Çalışmasında Batı tarzı demokratik kurum ve değerlerin gelişmemesinde hem İslam'ın özüne aykırılık hem de radikallerin dünyevi hukuk ve yönetim tarzlarına karşı çıkmasının önemli bir rol oynadığını ileri sürmektedir.¹¹

Yeni oryantalist akımın öncülerinden Daniel Pipes ise Müslüman ülkeleri, dünyadaki en az demokrasi ve en fazla terörist yetiştiren ülkeler olmakla suçlamıştı. Pipes, 2007 başında Londra Belediye Başkanı'nın da katıldığı bir konferansta uygarlık çatışması tezinin doğru olmadığını, çatışmanın uygar toplumlar ile barbar toplumlar arasında yaşandığını ileri sürmüştür.¹² Böylelikle neo-oryantalist akım, Orta Doğu'yu yalnızca geri kalmış bir bölge olarak değerlendirmemekte aynı zamanda Batılı değerleri ve toplumları terör yoluyla tehdit eden bir bakış açısıyla analiz etme yoluna gitmiş olmaktadır. Bununla birlikte, Busbecq'dan Pipes'e kadar uzanan dönemde Batılı oryantalistlerin önemli bir kısmının Doğu'lu toplumlarının sahip olduğu değerleri (din, kültür, toplumsal örgütlenme vs.), bu ülkelerde Batı tarzı demokratik reformların gerçekleştirilmesi önündeki engeller olarak gösterdiği görülmektedir.¹³ Özellikle toplumsal yapı ile demokrasi arasında bir ilişki kuran oryantalistlerin bir kısmı Orta Doğu'daki demokrasi sorunlarını dinsel boyuta indirgeyerek açıklamaya çalışmaktadır.

---

⁹ Weber'e göre kapitalist girişimin ön koşulları şunlardır: fiziksel üretim araçlarına girişimci tarafından el konulması, pazarın özgürlüğü, rasyonel teknoloji, rasyonel hukuk, özgür emek ve ekonomik hayatın ticarileşmesi, bkz., Turner, op. cit., ss. 24-25

¹⁰ Yahya Sadowski, "The New Orientalism and the Democracy Debate", *Middle East Report*, No:183 (Jul.-Aug., 1993), ss. 16-17.

¹¹ Bernard Lewis, *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, London: Phoenix, 2004, 3-24

¹² Daniel Pipes, "Radical Islam vs. Civilization", 2007, <http://www.danielpipes.org/article/4254>, (e.t. 05.03.2007)

¹³ Bu yazarlardan bir kısmı İslam'ın yalnızca inanca indirgenebilecek bir din olmadığını; aynı zamanda yaşamın tüm alanlarını kapsayan bir din olduğunu öne sürmektedirler. Bkz., Sadowski, op. cit., s. 16, 18

Oryantalistlerin dışında birçok Batılı bilim adamının, “Batı uygarlığının” dışında kalan toplumlardaki anti-demokratik yönetim anlayışını ve ekonomik azgelişmişliği söz konusu toplumlara özgü gelenekle açıkladığı görülmektedir. Ancak bu yazarların da oryantalist bilim dünyasının etkisi altında kendi düşünce ve bakış sistematiğini geliştirdikleri ileri sürülebilir. Örneğin Max Weber’in yaklaşımlarından hareketle birçok bilim adamı, yoksulluğun veya anti-demokratik rejimlerin nedenini, ülkeler arasındaki güç ilişkisi veya bir başka ekonomik ve siyasi faktörle açıklamak yerine, doğrudan toplumsal değerlerle açıklama yoluna gitmiştir. Ekonomik ve demokratik anlamda yaşam koşullarının iyileştirilmesine, başka bir deyişle gelişmeye engel önemli bir unsur olarak, bu toplumlardaki toplumsal düşünce yapısı, sosyo-kültürel yapı ve dinsel inanış gösterilmektedir. Max Weber ve Behretd gibi yazarlar azgelişmişliğin temelinde değer sistemlerinin ve davranış biçimlerinin bulunduğunu ileri sürmüştü. Örneğin, modern dönem öncesi toplumsal yapı tanımlarken, Doğu toplumlarının eski Yunan kent devletlerinin de gerisinde olduğu, Doğu toplumlarının klan tarzı bir örgütlenmeye sahip oldukları ve ilişkilerinde de dışa kapalı olduğunu öne süren Karl Marx’a göre¹⁴ söz konusu toplumsal yapı bu bölgelerin politik ve ekonomik geri kalmışlığında başlıca unsur olmuştur. Oysa Marx da diğer oryantalist yazarlar gibi, Doğu’ya dolayısıyla da Hindistan’a gitmemişti. Bu bağlamda Marx’ın Hindistan toplumu hakkındaki görüşlerini kendi gözlemlerinden değil, Doğu üzerine yazılmış metinler üzerine yürüttüğü çalışmalardan elde ettiği açıktır. Oysa ilk önceleri Fransa ardından da Birleşik Krallığın Hindistan politikası yeniden analiz edildiğinde farklı sonuçlara ulaşılması söz konusu olabilir.

Tekrar Max Weber’e dönecek olursak, kendisi, Batı ile Doğu arasındaki ayrıma dikkat çekerken, bir bütün olarak Batı’yı “biz”, Doğu’yu da “öteki” olarak tanımlamaktadır. Bernard Lewis de söz konusu çalışmasında sürekli Batı (West) ve İslam kavramlarını birbirinin karşıtıymış gibi kullanmaktadır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Dolayısıyla bu yazarlar, Doğu’yu Batı’nın karşıtı olarak ele alırken, kendisini ister istemez bu tartışmada taraf konumuna getirmiş olmaktadır. Weber, Doğu kültürünü irrasyonel ve verimsiz olarak tanımlarken, referans noktası olarak da rasyonel ve yararlı olarak tanımladığı Batı’lı değerleri almaktaydı. Weber de Hindistan ve Çin’e

---

¹⁴ Patricia Springborg, “Politics, Primordialism, and Orientalism: Marx, Aristotle, and the Myth of the Gemeinschaft”, *The American Political Science Review*, Vol:80, No:1 (Mar., 1986) ss. 192-193.

gitmediği halde bu kültürleri statik, homojen ve Avrupa kimliği karşısında ikincil önemde görmüştü.¹⁵

Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan demokrasi ve azgelişmişlik tartışmasına damgasını vuran Francis Fukuyama'ya göre ise toplumsal kültürler ile Batı tarzı demokratik değerler arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. *Tarihin Sonu ve Son İnsan* adlı çalışmasında Fukuyama, komünist sistemin yıkılmasının ardından liberal demokrasinin insanlık tarihinin son ve değişmeyen rejimi haline geldiğini öne sürmektedir. Çalışmasında liberal demokrasi ile ekonomik gelişmişlik arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ortaya koymaya çalışan Fukuyama'ya göre, liberal demokrasilerin gelişmesini engelleyen dört önemli kültürel unsur bulunmaktadır. Bunları kısaca *milliyetçilik, din, sivil toplumun yokluğu ve sosyal adaletsizlik* olarak ifade etmektedir. Milliyetçilik, sivil toplum ve sosyal adaletsizlik konularında Fukuyama, genel kabul gören ifadeler kullanırken, din konusunda ise öncülü oryantalistlerin söylediklerini tekrarlamaktan öteye gidememektedir. Fukuyama çalışmasının bir bölümünde Huntington'un "*demokrasilerin çoğunun Katolik ülkelerde gerçekleştirildiği*" ifadelerini kullandıktan sonra, "*din bazı açılardan demokratikleşme sürecini engellemekten çok destekliyor*" tümcesine yer vermiştir. Ancak bu sözlerin devamında Hinduizmin, Konfüçyüsçülüğün ve İslamın özünde liberal demokrasi ile bağdaşmadığını farklı bir şekilde ifade etme yoluna gitmesi ilginç olmuştur.¹⁶ Böylelikle Fukuyama Doğu'ya ait olan değerlerin ki bunlar içerisinde radikal Yahudi inancını da saymaktadır, liberal demokrasi ile çatıştığı tezini öne sürmüş olmaktadır. Çalışmasının farklı bölümlerinde Fukuyama, özellikle İslam dininin liberal demokrasinin kurulması önündeki en büyük engeli oluşturduğunu öne sürmüştür. Fukuyama bunu şu şekilde ifade etmiştir:¹⁷

"İslam da, liberalizm ve komünizm gibi, belli bir ahlak koduna ve politik ve sosyal adalet doktrinine sahip bütüncül bir ideolojidir. Evrensel geçerlilik iddiasındadır ve bütün insanlara özgül etnik ya da ulusal grupların üyeleri olarak değil insan olarak seslenmektedir. Gerçekten de İslam, İslam dünyasının önemli kesimlerinde liberal demokrasiyi yenilgiye uğratmış ve politik iktidara doğrudan sahip olmadığı ülkelerde de liberal ilkeler karşısında büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Avrupa'da Soğuk Savaş daha yeni sona ermişti ki, Batı, Irak'ın meydan okumalarıyla karşılaştı. İslam'ın bunda önemli bir rol oynadığı söylenebilir".

¹⁵ Frenkel- Shenhav, loc. cit.

¹⁶ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev.: Zülfü Dicleli, Simavi Yay., ss.267-268

¹⁷ *Ibid.*, s. 75

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Fukuyama, Doğu toplumlarının demokratik ve ekonomik geri kalmışlığını söz konusu toplumların toplumsal değer yapılarıyla açıklama yoluna gitmektedir. “*Democracy without Democrats*” adlı makalenin yazarı John Waterbury de eserinde benzer bir şekilde Müslüman ülkelerin dini pratiğin ve bölgesel kültürün siyasal liberalizmin gelişmesinin önünde engel oluşturduğunu ileri sürmüştür. Waterbury ayrıca Orta Doğu insanının demokrasiye ilgi duymadığı ve demokrasinin olmayışını ciddi bir sorun olarak görmediğini ileri sürmüştür.¹⁸

Toparlayacak olursak oryantalist yazarlar tarafından Doğu hem ekonomik hem de demokratik değerler açısından “azgelişmiş” veya “gelişmekte” olan şeklinde tanımlanırken; Batı, gelişmiş bir model olarak nitelendirilmektedir. Doğu diktatörler veya despot yönetimler eliyle yönetilirken, Batı demokrasi ile yönetilmektedir ve bu yönetim biçimlerinin oluşmasında sahip olunan kültürel ve dinsel değer en önemli unsur olarak sunulmaktadır. Diğer yandan ekonomik ve demokratik geri kalmışlığın içsel unsurlar ile ilişki bir şekilde açıklanmasını eleştiren Fred Halliday’a göre ise oryantalistler Doğulu değer yargılarını analiz ederken, Batı toplumunun kültürel mirası ile biçimlenmiş bir bakış açısına sahiptirler. Halliday’a göre, Doğu üzerine araştırma yapabilmeyen ön koşulu olarak, bölge dilini konuşabilmek, yazabilmek ve sözcüklere yüklenen anlamları kavrayabilmek için veya onlar gibi düşünebilmek için de onlardan (Doğulu) biri olmak gerekir.¹⁹ Halliday ayrıca, Weberci oryantalistlerin çalışmalarına yönelttiği eleştirilerde, bu kesimlerin Doğu toplumlarının politik ve ekonomik geri kalmışlığını ele alırken, dönemin güç ilişkilerini göz ardı ettiklerini öne sürmektedir. Toplumcu bir yaklaşımla Doğu’nun ekonomik olarak gelişemediğini öne süren Crone gibi yazarların, emperyalizm ilişkilerine değinmediğini öne sürmektedir.²⁰

---

¹⁸John Waterbury, “Democracy without Democrats?: The Potential for Political Liberalization in the Middle East”, Ed.: Ghassan Salamé, *Democracy without Democrats?*, London-Newyork: I.B. Tauris, Pub, 1996, s.33

¹⁹ Fred Halliday, “ ‘Orientalism’ and Its Critics”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol:20, No:2 (1993), ss. 153-154

²⁰ Ayrıca Halliday Müslüman toplumlar üzerinde yürütülen araştırmalarda Batı değerleri ile bir karşılaştırmaya gidildiğini ve Doğu’nun bir öteki gibi gösterildiğini öne sürmektedir. Bu araştırmalarda genelleştirmeye gidildiği ve bunun da Doğu toplumlarını homojen bir kültüre sahip oldukları önyargısından kaynaklandığını öne sürmektedir. Örneğin, İslam ülkelerinde veya Müslümanlar açısından gibi cümlelerin tüm Müslümanları aynı biçimde kategorize ettiğini oysa bunun doğru bir yöntem olmadığını öne sürmektedir. Halliday’e göre nasıl “Sırplar” için veya “İngilizler” için gibi tüm bir toplumu kapsayan değerler sözkonusu değilse, bu Doğu toplumları için de sözkonusu değildir. Bkz., Ibid., ss. 152-153.

11 Eylül Saldırılarının Gölgesinde George W. Bush'un Orta Doğu'yu Demokratikleştirme Projesi

11 Eylül ABD için bir miladı nitelendirirken, 11 Eylül sonrası dönem de özelde Orta Doğu genelde ise Fas'tan Kazakistan'a kadar olan bölge halkları için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. 11 Eylül 2001'de New York'taki İkiz Kulelere ve Pentagon'a sivil yolcu uçaklarıyla düzenlenen saldırılar sonucunda yaklaşık üç bin kişi yaşamını yitirirken, bu saldırıların Amerikan hükümeti ve ABD kamuoyu üzerinde yarattığı etki, Washington'un ülkesel ve küresel güvenlik ve savunma stratejisini ciddi şekilde değiştirme sürecinin de başlangıcını oluşturdu. Beyaz Saray, 11 Eylül sonrasında karşı karşıya kalınan bu yeni tehdit ile mücadele etmek için "terörle savaş" adı altında yeni bir politika benimsedi.²¹ Diğer bir bakış açısıyla, 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin ve müttefiklerinin güvenliğini tehdit eden terörizmle mücadele konusunda Başkan Bush, öncelikli olarak askeri önlemler üzerinde durmuş ve buna yönelik bazı stratejilerin altını çizmişti.²² Askeri önlemlerin başında saldırıları düzenlediği ileri sürülen El Kaide terör örgütüne ve onun lideri Bin Ladin'e lojistik destek sağlayan Afganistan'ın işgali gelmekteydi. Afganistan işgalinin ardından hazırlanan ve Eylül 2002'de kamuoyuna açıklanan "Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde" (AUGS) terörizmle mücadele konusunda kapsamlı bir stratejinin uygulanacağını işaretleri verilmişti. Her ne kadar AUGS'de önceden saldırı ve önleyici savaş (preemptive strike ve preventive war) gibi askeri tedbirlerin gerekliliği üzerinde durulmuşsa da, bunun yanında liberal demokrasinin desteklenmesinin önemi üzerinde de kapsamlı bir şekilde durulmuştu.²³ Böylelikle 11 Eylül sonrası dönemde terörizmle mücadele çerçevesinde Amerikan dış politikası biri askeri diğeri de liberal demokrasinin yaygınlaştırılması olmak üzere iki farklı stratejiyi birlikte yürüteceğinin altını çizmiş olmaktadır. Amerikan yönetimi Orta Doğu'daki sosyal ve politik koşulların değiştirilmesi durumunda küresel terör tehdidinin azalacağını ileri sürmüştü.

ABD'nin liberal demokrasi değerlerinin yaygınlaştırılması politikasının geçmişi her ne kadar oldukça eskiye dayandırılabilirse de, bu politikala-

²¹ Bülent Aras, "11 Eylül, Büyük Orta Doğu ve Türkiye", *Avrasya Dosyası: İslam ve Demokrasi*, Cilt:11 No:3 (2005)s. 59 (ss. 59- 87)

²² "George W. Bush", *We Start War*, Ulusa Sesleniş, 7 Ekim 2001, Der. Noam Chomsky-Edward Said-Robert Fisk ve diğerleri, *Düşmanını Arayan Savaş*, Der. Metin Sever-Ebru Kılıç, İstanbul: Everest Yay., Kasım 2001, ss.-287-290.

²³ *The National Security Strategy of the United States of America*, White House, Washington DC., (Sep., 2002), <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>.

rın Orta Doğu'ya etkisi oldukça sınırlı kalmıştı. Özellikle Başkan Carter döneminde Orta Doğu'da siyasal liberalizasyon yönünde bazı tartışmaların yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte Carter döneminde ABD'nin otoriter ve baskıcı İran, Suudi Arabistan veya Kuveyt rejimiyle ilişkilerinde herhangi bir sorun ortaya çıkmamıştır. Örneğin, 1977 sonunda İran'a resmi bir ziyaret gerçekleştiren Başkan Carter, Amerikan kamuoyundan gelen eleştirilere rağmen Şah yönetimine verilen Amerikan desteğinin kesintisiz devam edeceğini ifade etmişti.²⁴ Başkan Carter Şah rejimine verilen Amerikan desteğini şu cümlelerle ifade etmişti: "İran, başındaki büyük lider Şah sayesinde bugün, dünyanın en sorunlu bölgesinde bir istikrar adasıdır. Bu, majesteleri, size, sizin liderliğinize karşı halkınızın duyduğu engin saygı ve hayranlıktan, sevgiden kaynaklanmaktadır".²⁵ Oysa Başkan Carter'ın konuşmasını yaptığı dakikalarda Tahran sokaklarında binlerce kişi Şah rejimini protesto etmekteydi. Dolayısıyla Başkan Carter döneminde bile Orta Doğu'da demokratik seçimlerin yapılması konusunda ABD'nin kayda değer bir çaba harcamadığı ileri sürülebilir.

Bu noktada ABD'nin 11 Eylül'e kadar olan Orta Doğu politikasının üç ana temel parametre ile açıklandığı görülmektedir. Bunlardan birincisi Orta Doğu'da dost ve müttefik ilişkilerin geliştirilmesidir. İkincisi bölgedeki petrolün akışını denetleme ve bunun rakip güçlerin eline geçmesini engellemedir. Üçüncüsü ise bu çıkarlarla da bağlantılı olarak İsrail'in güvenliğini sağlamaktır.²⁶ Dolayısıyla Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Orta Doğu politikasını oluşturan temel parametreler arasında bölgenin demokratikleştirilmesi gibi bir söylemin olmadığı görülmektedir. Zira 1980'lerde gündeme gelen CENTCOM'un da birincil amacı bölgedeki Amerikan müttefiki monarşileri iç ve dış tehditlere karşı korumaktır.²⁷

Dolayısıyla 11 Eylül saldırıları ve ardından Afganistan ve Irak'ın işgali ile birlikte Amerikan yönetiminin Orta Doğu'nun demokratikleştirilmesi yönünde bir takım projeleri gündeme getirmesi hem bölge hem de uluslara-

---

²⁴ Başkan Carter döneminde ABD ve İran arasında demokratikleşme yönünde yaşanan tartışmalar için bkz., Alexander Moens, "President Carter's Advisers and the Fall of Shah", *Political Science Quarterly*, Vol: 106, No: 2 (Sum., 1991), s. 213.

²⁵ Daniel Yergin, *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, 3. Baskı, Çev: Kamuran Tunçay İstanbul: İş Bankası Yay., 2003, s. 630.

²⁶ ABD'nin bölgeye yönelik stratejik ve ekonomik politikası için bkz. Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 2. Baskı, İstanbul: Alfa yayınları, 2007.

²⁷ Lenore G. Martin, *The Unstable Gulf: Threats from Within*, Lexington, Mass: Lexington Books, 1984, ss. 138-139

rası toplum açısından beklenmedik bir gelişme olmuştu.²⁸ Bush yönetimi bölgenin siyasal ve sosyal koşullarının terör örgütlerinin gelişmesine yol açtığını; ancak bu koşulların özgürlükler ve refah yönünde değişmesi durumunda sorunun ortadan kalkmasa bile bir tehdit unsuru olmaktan çıkacağı tezi ile hareket etmekteydi. Bu bağlamda daha sonraları Büyük Orta Doğu Projesi olarak adlandırılacak demokrasi girişiminin öncül stratejilerini içeren Ulusal Güvenlik Stratejisi çerçevesinde Washington'un Orta Doğu merkezli demokrasi ve özgürlükler konusuna nasıl yaklaştığını genel hatlarıyla ortaya koymakta yarar vardır.

11 Eylül Sonrası Değişen Ulusal Güvenlik Stratejisi

Başkan Bush iktidara geldikten kısa bir süre sonra ABD'nin bölgesel ve küresel güvenlik sorunu ile Orta Doğu'nun otoriter rejimleri arasında bir bağlantı kurmuştur. Afganistan'ın işgalinden kısa bir süre sonra yayınlanan Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde bu ilişki açıkça ortaya konulmuştur. George W. Bush, Orta Doğu'nun demokratikleştirilmesi projesine olan ilgisini 2002 yılında kamuoyuna açıklanan Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde şu sözlerle ortaya koymaktaydı: “20. yüzyılın büyük mücadelesi özgürlükler ile totalitarizm arasında geçmiş; zafer özgürlükten yana olanlar tarafından kazanılmıştır”.²⁹ Başkan Bush, dünyanın her bölgesinde insanların özgürce yaşamak istediğini ifade ettikten sonra, günümüzde de yeni bir demokrasi mücadelesinin başladığını belirtmektedir. Sunuşunda ağırlıklı olarak politik ve ekonomik özgürlüklerin önemi üzerinde duran Bush, yeni Amerikan Güvenlik Stratejisini, dünyanın geri kalan kısmının Batı tarzı liberal demokrasiye geçişini sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Wilson idealizmi ile Truman ve Eisenhower Doktrinlerinde olduğu gibi misyoncu bir anlayışın öne çıktığı yeni güvenlik stratejisinde Amerikan yönetimi, terörizme karşı insanlığı koruma görevini üstlenme iddiasında bulunmaktadır. Güvenlik Stratejisi'nde Amerikan dış politikasının politik ve ekonomik özgürlükleri desteklemek, insan onuruna saygı göstermek ve diğer ülkelerle barışçıl ilişkiler geliştirmek temel hedefler olarak ifade edilmektedir. Dünyanın her yerinde özgürlükleri ve adaleti savunmanın yanı sıra hukukun üstünlüğü, merkezi otoritenin sınırlandırılması, ifade özgürlüğü, yasalar önünde eşitlik, kadın haklarına saygı, dinsel ve etnik tolerans ve özel mülkiyete saygının dış politikada önemli gündem maddelerini oluşturacağı öne sürülmektedir. Ayrıca, Amerikan ulusal güvenliğinin bu değerlerin yaygınlaştırılması ile sağlanacağı öne sürülmüştü. Buna yönelik olarak da, uluslararası kurumlarda

²⁸ Jeremy M. Sharp- “U.S. Democracy Promotion Policy in the Middle East: The Islamist Dilemma”, *CRS Report for Congress*, June 15, 2006, s. 8.

²⁹ *The National Security Strategy*,.. *op. cit.*, s. 1

özgürlüklerin sağlanmasına dönük alınacak kararların prensip olarak destekleneceği, dış yardımların özgürlükleri genişletmek için kullanılacağı, ikili ilişkilerde demokratik kurumların ve özgürlüklerin genişletilmesi yönünde bir çaba içerisinde olunacağı ve baskıcı yönetimler karşısında din ve vicdan özgürlüğünün savunucusu olunacağı öne çıkan ilkeler olmuştur.³⁰

Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde uluslararası terörizm ve terör ağına karşı her türlü yöntemle mücadele edileceği belirtildikten sonra, bu mücadelenin kendi demokratik değerlerini ve yaşamlarını korumak için yapıldığı belirtilmektedir. Bu değerlere saldırının yalnızca terörist örgütlerden gelmediği, ayrıca serseri/haydut devletler olarak nitelendirilebilecek ülkelerden geldiğinin de altı çizilmektedir. Serseri devletler ise kısaca, özgürlüklerin karşısında olan, uluslararası hukuku tanımayan, küresel düzeyde terörizme destek veren, kitle imha silahları geliştirmeye çalışan, komşularını tehdit eden ve temel insan haklarının yanında Amerika'nın temsil ettiği tüm değerlere karşı nefret duyan ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Strateji belgesinde terörist örgütlerle işbirliği yapan serseri devletlerin durdurulmasının hem ABD ve müttefiklerinin hem de söz konusu ülke vatandaşlarının yararına olduğuna dönük bir söylem vardır.³¹

Ancak bu noktada dikkat çeken olgu hem serseri devlet olarak nitelendiren ülkelerin hem de liberal demokrasinin gelişemediği ve terör örgütlerinin etkin olduğu bölgelerin Batı dünyasının bilimsel ve siyasal bakış açısını ciddi şekilde etkileyen Weber'in ve Fukuyama'nın belirttiği değerlere sahip toplumlardan oluşmasıdır. Başkan Bush, 29 Ocak 2002'de "Ulusa Sesleniş" konuşmasında İran, Irak ve K. Kore'yi "Şer Eksenini" oluşturan ülkeler olarak nitelendirmişti. Bu üç ülkeden ikisi hem Müslüman hem de Orta Doğuluyken; diğeri Uzak Doğu'luydu. Bush Kuzey Kore rejimini, halkı açlık içinde yaşarken silah geliştirmekle suçlamıştı. Dolayısıyla Bush'un konuşmasından hareketle ABD tarafından Kuzey Kore rejimine ilk başta yöneltilen eleştiride terör olgusu ile ilişkilendirilebilecek bir söylem söz konusu değildir. Oysa Bush İran ile ilgili ifadelerinde Tahran'ı açıkça terör ihraç etmek ve anti-demokratik bir yönetim oluşturmakla suçlamıştı. Başkan Bush daha sonraları Sudan, Libya, Irak ve Suriye'yi de teröre destek veren ülkeler listesine almıştı.³² Her dört ülkenin de hem Müslüman bir toplumu hem de Arap etnik bir nüfusa sahip olması dikkat çekicidir. Bush'un terör ile Arap Orta Doğu'sunu birbiri ile ilişkili kullanması, 11 Eylül sonrası döneme özgü

---

³⁰ *Ibid.*, ss.3-4

³¹ *Ibid.*, s. 7, 14-15

³² Stephen Zunes, "U.S. Policy Towards Syria and the Triumph of Neoconservatism", *Middle East Policy*, Vol:XI, No:1 (Spr.,2004), ss. 53-56

yeni bir stratejinin öncül işaretlerini barındırmaktaydı. Nitekim yukarıda ifade edildiği gibi Oryantalistler de “Barbarlığın” ve şiddetin kaynağını söz konusu bölge olarak göstermişti.

Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde demokratik yönetimlerin teröristleri desteklemek yerine onlarla savaşacağı ve özgürlük ve barış mücadelesinde ABD’nin yanında yer alacağını belirtmişti. Irak işgalinden hareketle şayet Irak’ta demokrasiyi tesis edebilirlerse, bunun domino etkisi yaratarak bölgenin demokratikleştirilmesinde önemli bir rol oynayacağını belirten Başkan Bush, tüm bu politikaların Amerika’ya güvenlik; dünyaya da daha fazla barış getireceğini ileri sürmüştü.³³ Bu noktada, tersinden bir bakış açısıyla Bush’un da içsel unsurlardan hareketle Orta Doğu ülkelerinin demokratik reformları gerçekleştiremediğini ve bir bütün olarak bölgenin dünyanın geri kalan uluslarını tehdit ettiğini öne sürmektedir. Nitekim, Daniel Pipes gibi neo-oryantalistler yazarların da aynı söylemi kullanması dikkat çekicidir.

Toparlayacak olursak yeni Amerikan Güvenlik Stratejisi’nde terör ve teröre destek veren kişi, grup ve ülkelerle her türlü yöntem kullanılarak mücadele etmenin, tüm dünyada ve özellikle Orta Doğu’da insan haklarına saygıyı ve liberal demokrasi değerlerinin yaygınlaştırılması ve yaşam koşullarının geliştirilmesi için yapıldığı da vurgulanmıştır. Batı tarzı liberal demokrasi değerlerine yapılan saldırıların, gene bu değerlerin yaygınlaştırılması ile sağlanacağını öne çıkartan Strateji belgesinde demokrasiye yapılan güçlü vurgu, dikkatleri Orta Doğu’ya çekmiştir. Temel belirsizlik ise, son altmış yıldır (öncesinde de İngiltere ve Fransa’nın etkinliğinde) bölgede Amerikan müttefiki olan ve hemen hemen tümü Strateji belgesinde ifade edildiği gibi Batı tarzı liberal demokrasiye sahip olmayan bu ülkelerin rejimlerini değiştirme yönünde Washington’un baskıları ile karşılaşma-yacaklarıydı. Ayrıca öne çıkan bir diğer olgu da, ABD’nin gerçek anlamda bir demokrasi savunuculuğuna yöneldiği mi, yoksa söylem bazında bir demokrasi savunuculuğu ile bölgede yeni bir Amerikan hegemonyasını oluşturmaya yönelme amacıyla mı olduğuydu. Bu yöndeki sorular ve kuşku-ların bir kısmı ise gene ABD tarafından gündeme getirilen Büyük Orta Doğu projesi ile yerini demokrasinin bölgede kurumsallaştırılması yönünde ABD’nin aktif bir rol oynayacağı inancına bırakmıştır.

Büyük Orta Doğu Projesi ve Amerikan Politikaları

Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin açıklanmasının ardından Washington’un özellikle Arap ülkelerinde demokrasinin güçlendirilmesine yönelik reform söylemleri, 2002 Aralığında Dışişleri Bakanı Colin Powell

---

³³ Michael C. Hudson, “Can Middle East Political Reform Survive the American Embrace”, *Middle East Policy*, Vol:XII, No:1 (Spr., 2005), s. 110

tarafından kamuoyuna yapılan bir açıklama ile başlatılabilir. Powell'ın Orta Doğu Ortaklık İnisiyatifi (Middle East Partnership Initiative-MEPI) adı altında öne çıkardığı reform talepleri, 2002 yılında Birleşmiş Milletler Gelişim Programı çerçevesinde hazırlanan Arap İnsani Gelişim Raporu'na dayanmaktaydı. Bu raporda Arap ülkelerindeki üç önemli soruna dikkat çekilmişti. Bunlar insan haklarına saygı çerçevesinde politik özgürlüklerin geliştirilmesi, kadının toplumsal hayattaki yeri ve eğitim (bilgi) sorunuydu.³⁴ Nitekim ABD tarafından ortaya atılan MEPI de, ekonomik, politik, eğitim ve kadın haklarının geliştirilmesi gibi dört saça ayağına dayanmaktaydı. MEPI, genel bir Orta Doğu perspektifinin yanı sıra her ülkeye özgü olarak bu dört alanda iyileştirmelerin yapılmasına yardımcı olunmasını öngörmekteydi.³⁵ Ancak Powell tarafından gündeme getirilen girişim bu ülkelerdeki demokratik alt yapının güçlendirilmesine yönelik yeterli ekonomik ve politik desteği öngörmemekteydi.

Dışişleri Bakanının açıklamasını takip eden dönemde ise bu kez Başkan Bush, doğrudan Orta Doğu merkezli yeni bir demokrasi projesini gündeme getirdi. Büyük Orta Doğu Projesi (Greater Middle East Initiative) olarak dile getirilen girişim resmi olarak 6 Kasım 2003'teki açıklama ile uluslararası kamuoyuna sunuldu.³⁶ Bununla birlikte Bush, Irak işgali öncesi 26 Şubat 2003 yaptığı bir konuşmada bunun öncül işaretlerini vermişti. Şubat'taki konuşmasında Bush Irak'taki özgürlük deneyiminin tüm bölgedeki uluslara ilham kaynağı olacağını ileri sürmüştü. Irak işgali ile birlikte de demokratik dönüşümün barışçıl yöntemlerden ziyade askeri yöntemlerle oluşturulacağı gösterilmiş olundu.³⁷ Başkan Bush 6 Kasım'daki demecinde ise Orta Doğu'da demokratik değişimin önemi üzerinde durmuştu. Eğitim, kadın haklarına saygı, yoksullukla mücadele gibi alanlarda Orta Doğu'nun geri kaldığını ve bunun tüm dünyayı kötü şekilde etkilediğini ifade etmişti. Bush, resmi düzeydeki ilişkilerde insan hak ve özgürlüklerinin gündeme

³⁴ Bkz. *United Nations Development Programme Arab Fund for Economic and Social Development*, "Arab Human Development Report 2002", New York, 2002.

³⁵ Katerina Dalacoura, "US Democracy Promotion in the Arab Middle East Since 11 September 2001: A Critique", *International Affairs*, Vol:81, No:5 (2005), s. 964

³⁶ Bkz., Kenan Dağcı, "AB ve ABD'nin Orta Doğu Stratejileri ve Büyük Orta Doğu Projesi", Ed.: Atilla Sındıklı-Kenan Dağcı, *Büyük Orta Doğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*, İstanbul:Tasam Yay., 2006, s. 178; Carrie Rosefsky Weikham, "The Problem with Coercive Democratization", *Middle East Policy*, Vol:XII, No:1 (Spr., 2005), s. 104

³⁷ Vassilis K. Fouskas-Bülent Gökay, *The New American Imperialism: Bush's War on Terror and Blood for Oil*, Westport: Praeger Security International Pub., 2005, ss. 182-183

getirilerek, bölgede demokrasinin güçlendirilmesine çalışılacağını sözlerine eklemiştir.³⁸ Washington'daki konuşmasından yaklaşık iki hafta sonra Londra'da verdiği demeçte tekrar Orta Doğu'nun demokratikleştirilmesine değinmişti. 19 Kasım'da Londra'da yaptığı konuşmada Orta Doğu'nun demokratikleştirilmesi için farklı stratejilerin uygulanmasının zamanının geldiğini söylemişti. Bush, Washington'daki konuşmasından farklı olarak Londra'da Batılı ülkelerin Orta Doğu'nun otoriter elitleriyle olan ilişkilerini daha sert şekilde eleştirmişti. Bush, geçmişte istikrar adına otoriter rejimlerin hoş görüldüğünü ancak bu politikaların Batı'ya bir güvenlik getirmediğini ileri sürmüştü. Bush, "biz, on yıllarca sürdürdüğümüz başarısız Orta Doğu politikasından uyanmalıyız. Geçmişte, istikrar için baskıyı müsamaha ediyorduk. Şimdi, bu uzlaş bize ne güvenlik ne de istikrar getirmektedir" demiştir.³⁹ 2004 Şubatında yaptığı bir diğer konuşmada ise hedeflerinin Büyük Orta Doğu'da özgürlükleri desteklemek olduğunu ifade ettikten sonra, Orta Doğu'nun tiranların, umutsuzların ve öfkeliilerin elinde kaldıkça, Amerikalıların ve dostlarının güvenliğini tehdit eden bireyleri ve örgütleri üretmeye devam edeceğini, oysa demokrasilerin, dünyayı kitle imha silahları ile tehdit eden teröristleri desteklemediğini ve Orta Doğu'nun demokratikleştirilmesinin takipçisi olacaklarını ileri sürdü.⁴⁰ Bush, demokratik değerlerin reform karşıtı, terör ittifakının meydan okumalarıyla karşı karşıya olduğu bir dönemde Amerikan yönetiminin özgürlüklerden yana politika yürüteceğini açık bir şekilde konuşmasında ortaya koymuştu. Bush'a göre ilkesel olarak temel insan haklarının desteklenmesinin yanı sıra düşünce ve basın özgürlüğünün desteklenmesi de önemliydi. Bu bağlamda Al-Hurra (Özgür Biri) adı altında bir TV kanalının kurularak propaganda ve eğitim alanında ilk adımın atılacağını belirtmişti. Proje kapsamında ayrıca, eğitim sistemlerinin Batı ile uyumlaştırılması, ders kitaplarının yeniden hazırlanması, hukuk sistemlerinin değiştirilmesi, kadınların sosyal, siyasal ve ticari hayata katılımlarının sağlanmasının amaçlandığı ifade edilmişti.⁴¹

---

³⁸ Dalacoura, op. cit., s. 965

³⁹ Anoushiravan Ehteshami, "The Middle East: Between Ideology and Geopolitics", Ed: Mary Buckley-Robert Singh, *The Bush Doctrine and the War on Terrorism: Global Responses, Global Consequence*, Oxon: Routledge Pub., 2006, s. 113

⁴⁰ Konuşma metni için bkz., George W. Bush, "President Bush Discusses Importance of Democracy in Middle East", 04.02.2004, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/02/20040204-4.html>, (e.t.11.01.2007). Al-Hurra TV Şubat 2004'te yayın hayatına başlamıştır, bkz., <http://www.alhurra.com/>

⁴¹ *Ibid.*

Böylelikle Beyaz Saray demokratik açılımların desteklenmesini içeren Büyük Orta Doğu Projesi adı altında bir plan ortaya atarak, daha fazla güvenlik için temel önceliğinin özgürlükleri desteklemek olduğunu uluslararası topluma sunmuş olmaktadır. Bu plan daha sonraları Fas'tan Kazakistan'a kadar olan bölgede demokrasinin kurumsallaştırılmasına destek verme söylemine dönüştü. Amerikan yönetimine göre Büyük Orta Doğu coğrafyası, Arap ülkeleri, Türkiye, İsrail, İran Afganistan ve Pakistan'ın içerisinde yer aldığı ülkelerden oluşmakta. Ancak bazı yazarlar bu bölgeye Kafkasya ve Orta Asya'yı da katmaktadır.⁴² Dolayısıyla Avrupa Birliği ülkelerinin de ilkesel olarak destek verdiği demokratik reform projesi esas olarak Müslümanların yaşadığı bir coğrafyayı kapsamaktadır. Bush da Oryantalist yazarlar gibi bölgenin anti-demokratik yapısını değiştirmek için bölgedeki toplumsal yapının değiştirilmesi projesini gündeme getirmiş olmaktadır.

2006 Haziranında G-8, ABD-Avrupa Birliği üyeleri ve NATO Zirve toplantılarında ABD'nin reform planları tartışıldı. Toplantıların ardından yapılan açıklamalarda Amerikan politikalarının amacının ekonomik ve politik unsurlar kullanılarak liberal demokratik değerlerin Büyük Orta Doğu olarak adlandırılan bölgede geliştirilmesini sağlamak olduğu ifade edilmişti.⁴³ Özellikle NATO toplantısında kabul edilen reform planının esas olarak üç ana unsuru bulunmaktaydı. Bunlar, bölgede demokrasiyi yaygınlaştırmaya çalışmak, eğitim ve sosyal kalkınma programlarına destek vermek, ekonomik ve siyasal liberalizmin yaygınlaştırılmasını sağlamaktır.⁴⁴ G-8 Zirvesinde de demokrasinin yalnızca Arap Orta Doğusu'nda değil aynı zamanda Kuzey Afrika'da da geliştirilmesinin gerekliliği öne çıkmıştır. Zirvenin ardından yayınlanan bildiriye Büyük Orta Doğu Projesi yerine Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yla Ortaklık İnisiyatifi (Broader Middle East and North Africa Partnership Initiative- BMENA) ifadesi kullanılmıştı. BOP gibi BMENA'da da amaç olarak politik, ekonomik ve kültürel alandaki reformların desteklenmesi öngörülmekteydi. BOP'da Arap Orta Doğusu öne çıkarken BMENA'da Orta Doğu'nun yanı sıra Kuzey Afrika da reform dalgası içerisine alınan bölge olmuştur.⁴⁵ Reform projesinde amaçlananlar ise bölgede bağımsız seçimlerin yapılması; sivil toplum örgütlerinin güçlendi-

---

⁴² Völker Perthes, "America's 'Greater Middle East' and Europe: Key Issues for Dialogue", *Middle East Policy*, Vol:XI, No:3 (Fall, 2004), s.88

⁴³ Perthes, op. cit., ss.86-88

⁴⁴ Ahmad Najet Aiton, "Washington's Greater Middle East Initiative: A Regional Perspective", *NATO Defense College* http://www.ndc.nato.int/download/publications/al_aitan.pdf, (e.t. 08.08.2006)

⁴⁵ Dalacoura, op. cit., s. 964

rilmesi; basın ve ifade özgürlüğünün sağlanması; insan haklarıyla ilgili çalışan sivil toplum kuruluşlarına mali destek verilmesi; eğitim sistemlerinin Batı ile uyumlaştırılması; kadınların ekonomi ve politikadaki rolünün artırılması; sosyal yönleri güçlü programların hayata geçirilmesinin sağlanması şeklinde özetlenebilir.

Toparlayacak olursak Amerikan yönetimi tarafından yapılan açıklamalardan ve ortaya konan girişimlerden Orta Doğu'nun demokratikleştirilmesi projesinin Amerikan ulusal güvenlik stratejisinin önemli bir saçı ayağı olarak uluslararası kamuoyuna sunulduğu görülmektedir. Diğer bir bakış açısıyla Washington ve Avrupa Birliği üyelerinin ilkesel olarak üzerinde uzlaştığı temel konu Orta Doğu'daki ekonomik, politik ve sosyal koşulların terör denen olguyu sürekli ürettiğidir. Ancak bu noktada sorulması gereken soruların başında "*Orta Doğu'daki toplumsal değerler gerçekte terör olgusunu üretmekte midir? Dışsal faktörler (İngiliz ve Amerikan politikaları gibi) göz ardı edilerek Orta Doğu'da süre giden ekonomik ve politik koşullar anlaşılabilir mi? Başkan Bush'un ifadeleriyle Orta Doğu'daki tiranların ortaya çıkmasında ve günümüze dek rejimlerini sürdürmelerinde Batılı ülkelerin sorumluluğu var mıdır?*" vb. gelmektedir. Ayrıca bizce sorulması gereken en önemli soru ise ABD ve AB'nin Arap seçmenin iradesine saygı göstermeye hazır olup olmadıklarıdır. Bu sorunun cevabı aynı zamanda yukarıda ABD tarafından gerçekleştirilmesi için çaba harcanacağı ileri sürülen reform projelerinin bir yanılmadan ibaret olup olmadığını gösterecektir. Nitekim bu konuda tarih bize Filistin'de, Suudi Arabistan'da, İran'da, Mısır'da önerilen reform projelerini sınamak için oldukça önemli veriler sundu. Biz bu yazımızda yukarıda belirttiğimiz gibi özellikle üç ülke üzerinde durarak reform projelerini Lakatos ve Paper'ın bilim anlayışına uygun olarak yanıtlama testine tabi tutmayı tercih ettik.⁴⁶

Filistin Seçimleri: HAMAS'ın Zaferi ve ABD'nin İkilemi

Başkan Bush, 2002 Haziranında yaptığı bir konuşmada "*eğer özgürlük, Batı Şeria ve Gazze topraklarında çiçek açarsa, bu dünyada yoksulluk ve baskıdan yılmış milyonlarca kadın ve erkeğe demokratik hükümetlerin desteklenmesi konusunda bir ilham kaynağı olacaktır*" dedi.⁴⁷ Washington yönetimi, 11 Eylül sonrası dönemde ileri sürdüğü gibi Filistin'de de demokrasinin geliştirilmesine dönük bir takım çabalar içerisinde oldu. Bu çerçevede

⁴⁶ Bu konuyla ilgili olarak bkz., Gunnar Andersson, *Criticism and the History of Science : Kuhn's, Lakatos's, and Feyrabend's Criticisms of Critical Rationalism*, Leiden-New York : E.J. Brill, 1994.

⁴⁷ Nathan J. Brown, "Living with Palestinian Democracy", *Carnegie Endowment for International Peace*, No:46, (June, 2006) s. 3

Filistin yargı ve seçim sisteminin yeniden yapılandırılması, hukuk ve insan haklarının geliştirilmesine yardımcı olan sivil toplum kuruluşlarına mali destek verildi.⁴⁸ Amerikan yönetimi aynı zamanda 2005 yılında yapılacağı açıklanan yerel yönetimler ve Filistin Yasama Konseyi seçimlerini demokrasi alanında atılmış önemli bir adım olduğunu açıkladı. Başkan Bush Filistin seçimlerine olan ilgisini şu sözlerle ortaya koymuştu: “Ben seçimlerin önemli olduğunu düşünmekteyim. Seçimlerin öngörülen zamanda yapılması gerektiğini söylüyorum. Öncelikli olarak seçimlerin, gerçek demokrasi yönünde atılmış bir adım olduğunu; ve seçimlerin Filistin sokaklarındaki insanların ne düşündüğü hakkında, uluslararası topluma önemli bir gösterge sunacağını düşünmekteyim.”⁴⁹ Bu açıklamalardan sonra, Hamas’ın olası bir seçim başarısı karşısında, son dört yıldır sürekli bir şekilde Orta Doğu’nun demokratikleştirilmesini gündeme getiren ABD ve AB’nin nasıl bir tepki vereceği, Orta Doğu’nun geleceği açısından daha da önem kazanmaya başlamıştı.

Nitekim, 2005 yılı boyunca dört aşamada yapılan yerel seçimlerden Hamas beklenenin üstünde bir başarı elde etti. Hamas, Gazze’nin yanı sıra El Fetih’in güçlü olduğu Nablus ve Ramallah dâhil olmak üzere Batı Şeria’da birçok yerde yerel yönetim seçimlerini kazandı. Hamas ile Mahmut Abbas arasında yürütülen görüşmelerden sonra da örgüt, genel seçimlere doğrudan katılma kararı aldı.⁵⁰ Bununla birlikte siyasi gözlemcileri Hamas’ın yerel seçim başarısına dikkat çekerek, Hamas’ın Parlamento seçimlerde büyük bir başarı elde edeceği varsayımında bulundu. Bu durumun örgütün siyasallaşma sürecini hızlandıracağı öne sürüldü. Nitekim, Parlamento seçimlerine iki hafta kala Hamas İsrail’i kısmi anlamda tanıma konusunda çok önemli bir adım attı ve İsrail’in yok edilmesini öngören maddeyi kuruluş bildirgesinden çıkarttı.⁵¹ İsrail’in yok edilmesini öngören maddenin çıkartılması bir anlamda 1967 öncesi statükonun tanınması anlamına gelmektedir.

Diğer yandan Orta Doğu’da demokrasi sorununa dikkat çeken Bush yönetimi Hamas’ın seçimlere katılma kararına karşı açık bir tavır almadı. BM’nin Orta Doğu özel temsilcisi Alvaro de Soto tarafından hazırlanan gizli

---

⁴⁸ Jefferson Morley, “After Palestinian Vote, U.S. Democracy Campaign Questioned”, *The Washington Post*,

http://blog.washingtonpost.com/worldopinionroundup/2006/03/palestinian_democracy_rhetoric.html, (e.t. 08.01.2007)

⁴⁹ Many Turner, “Building Democracy in Palestine: Liberal Peace Theory and the Election of Hamas”, *Democratizations*, Vol:13, no:5 (Dec., 2006), ss. 739-740

⁵⁰ *Ibid.*, s. 748

⁵¹ Chris McGreal, “ Hamas Drops call for Destruction of Israel from Manifesto”, *The Guardian*, January 12, 2006

bir raporda da Orta Doğu Dörtlüsünün 2005 Eylülündeki toplantısında Hamas'ın Parlamento seçimlerine katılımını gündeme aldığını ve tüm tarafların örgütün seçimlere katılmasına karşı çıkmadığı ileri sürmektedir. Raporda De Soto, 28 Aralık 2005'teki toplantıda da tarafların Hamas'ın olası seçim başarısına saygı duyulacağını belirtildiğini ifade etmektedir.⁵²

Seçim Sonuçları ve Uluslararası Kamuoyunun Tutumu

Nitekim yerel seçimlerin ardından Filistin Parlamentosu seçimleri de bir kaç kez ertelendikten sonra 25 Ocak 2006'da yapıldı. Seçimlerde Hamas 132 sandalyeli Filistin Meclisi'nde 74 sandalye kazanırken, yaklaşık 50 yıldır Filistin toplumunun önderliğini yapan El Fetih ise 45 sandalye kazandı.⁵³ Hamas'ın seçim başarısını kabul eden Filistin Otoritesi Başkanı ve aynı zamanda El Fetih lideri olan Mahmut Abbas yaptığı açıklamada “*biz birlikte çalışarak şehitlerimizin hayalini başarıya ulaştıracağız*” ifadesini kullandı. El-Fetih liderlerinden ve aynı zamanda barış görüşmelerinde Filistin Başmüzakerecisi olan Saeb Erakat da “*biz seçimleri kaybettik; Hamas kazandı*” demişti.⁵⁴ Avrupa Birliği Seçim Gözlemci Misyonu tarafından hazırlanan raporda seçimlerin adil ve serbest bir ortamda gerçekleştirildiği belirtildi.⁵⁵

Hamas'ın başarısı İsrail ve Washington'da ise beklenmeyen bir gelişme olmuştu. Likud liderlerinden Benjamin Netanyahu sonuçları “*kötü bir haber*” olarak değerlendirmişti. Orta Doğu'da demokratik değerlerin geliştirilmesi yönünde bir takım projelerle öne çıkan Başkan Bush ise yaptığı açık-

---

⁵² Alvaro de Soto, *End of Mission Report*, May 2007, ss. 17-18,

<http://image.guardian.co.uk/sys->

files/Guardian/documents/2007/06/12/DeSotoReport.pdf, (e.t. 02.07.2007)

⁵³ Seçimlere katılım %77 gibi oldukça yüksek bir oranda oldu. Seçimlerde 1,073,000 Filistinli oy kullandı. Filistin Merkezi Seçim Komisyonu tarafından 29 Ocak'ta açıklanan seçim sonuçlarına göre Hamas 74 sandalye kazanmıştır. Seçim sonuçlarına göre Fetih 45 sandalye, Şehit Abu Ali Mustafa Listesi 3 sandalye, Alternatif Listesi (Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe, Filistin Halk Partisi, Filistin Demokratik Birlik Partisi ve bağımsız adaylardan oluşan bir ittifak) 2 sandalye, Bağımsız Filistinli Listesi 2 sandalye, Üçüncü Yol Listesi 2 sandalye ve Bağımsızlar da 4 sandalye kazanmıştır. Bkz., *Central Elections Commission-Palestine*, “The Final Results of the Second PLC Elections”, 29.01.2006, <http://www.elections.ps/template.aspx?id=291>, (e.t. 14.05.2007)

⁵⁴ John Vause-Guy Raz-Ben Wedeman, “Hamas' Past Casts Shadow Over Peace Plans”, January 26, 2006, <http://www.cnn.com/2006/WORLD/meast/01/26/palestinian.election/index.html>, (e.t. 14.05.2007)

⁵⁵ Morley, loc. cit.; Turner, op. cit., s. 749

lamada “ben, bir ülkenin yok edilmesini savunan birinin aynı zamanda barışın ortağı olacağını göremiyorum” diyerek Filistinlerin demokratik tercihlerini tanımayacağını işaretini vermişti. Bush seçimlerden bir gün sonra yaptığı açıklamada “*Hamas’la terörizmden vazgeçmeyene kadar bir ilişki kurmayacağım*” demişti.⁵⁶ İngiltere Dışişleri Bakanı ise “*Hamas’ın demokrasi ile şiddetin bir arada olamayacağını anlaması gerekir*” diyerek Hamas’ı İsrail’i tanımaya ve şiddetten vazgeçtiğini açıklamaya davet etmişti.⁵⁷ Nihai seçim sonuçları ise 29 Ocak’ta açıklanmıştı. İşgal altında gerçekleştirilen demokratik seçimlerin sonucuna saygı göstermek bir yana, ABD, AB ve İsrail yönetiminin Hamas’ın politik sürece katılımı teşvik etmeyeceği anlaşılmıştı.

Nitekim 30 Ocak’ta Londra’da toplanan BM, AB, ABD ve Rusya’dan oluşan Orta Doğu Dörtlüsü seçimlerin serbest, adil ve güvenli bir ortamda gerçekleştirildiğini ifade etmelerine karşın, kurulacak Filistin hükümetinin mutlaka a) *şiddeti reddettiğini*, b) *İsrail’i tanıdığını* ve c) *Yol Haritası dâhil olmak üzere İsrail ile Filistin tarafı arasında daha önce imzalanmış anlaşmalara* bağlı kalması gerektiğini belirtti. Dörtlü, kurulacak Filistin hükümetine siyasi ve ekonomik desteğin bu şartlar kabul edilmeyene kadar verilmemesi yönünde bir karar aldı.⁵⁸ Hamas ise yaptığı açıklamada İsrail’in Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Doğu Kudüs merkezli bir Filistin devletinin kurulmasına izin vermesi durumunda İsrail’i tanıyacağını açıkladı.⁵⁹

Seçimlerden kısa bir süre sonra Hamas ile Fetih arasında bir birlik hükümetinin kurulması yönünde görüşmeler sürer iken İsrail hükümeti Filistin yönetimine gümrük ve vergi gelirlerinden ödeyeceği 45 milyon doları dondurduğunu açıkladı. Paris Protokolü çerçevesinde ödenmesi gereken gümrük ve vergi gelirlerinin askıya alınması aynı zamanda Oslo Anlaşması’nın da ihlali anlamına gelmektedir. Protokol’de İsrail’in vergi ve gümrük gelirlerinin transferini askıya alamayacağı açıkça belirtilmektedir.⁶⁰ Hamas’ı

⁵⁶ Vause-Raz-Wedeman, loc. cit.

⁵⁷ Turner, op. cit., s. 749

⁵⁸ *U.S. Department of State*, “Quartet Statement on the Situation in the Middle East”, Washington, DC., January 30, 2006,

<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/60068.htm>, (e.t. 19. 05. 2007)

⁵⁹ Edmund R. Hanauer, “Don’t Blame Hamas”, *USA Today*, Jul. 06, 2006, s. 10a; *USA Today*, “Forced to Deal with Hamas, U.S. and Allies Walk Tightrope”, Feb. 20, 2006, s. 10a

⁶⁰ *The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories*, “The Paris Protocol”,

http://www.btselem.org/English/Freedom_of_Movement/Paris_Protocol.asp, (e.t. 19.05. 2007)

imzalanmış anlaşmalara bağlı olduğunu açıklamaya davet eden Amerikan yönetimi ise bu konuda İsrail'in yanında yer aldı.

Filistin seçimleri öncesi sürekli bir şekilde Orta Doğu'da demokratik seçimlerin destekleneceğini açıklayan Bush yönetimi de Filistin'e verilen yardımların askıya alındığını açıkladı. ABD, Hamas'ı muhatap almamanın ötesinde tüm Filistinlileri Hamas'ı seçtikleri için ekonomik olarak cezalandırma yoluna gitmiş olmaktadır. Yönetim, resmi yardımların yanı sıra hükümet dışı sivil toplum örgütlerinin de Filistin'e yardım yapmasını engelleme yoluna gitti.⁶¹ ABD'nin ardından Avrupa Birliği de Hamas'ın kuracağı bir hükümete mali destek vermeyeceğini açıkladı. AB Filistin'e yılda yaklaşık 300 milyon Euro dolayında yardım yapmaktaydı.⁶²

Kendisine dayatılan ön şartları kabul etmeyen Hamas ise içerisinde El Fetih üyelerinin de yer alacağı bir birlik hükümeti kurmayı amaçladığını bir kez daha açıkladı. Ancak, ABD ve İsrail yönetimi bu konuda da Filistin'deki iç politikaya dışarıdan müdahalelerini sürdürdüler. Hamas'ın El Fetih ile birlik hükümeti kurmasını engellemeye çalışan Washington, aynı zamanda eski Ekonomi Bakanı **Salam Fayyad** gibi kişilere de, Hamas'ın önderliğinde kurulacak hükümete katılmamaları yönünde baskı yaptı.⁶³ ABD'nin baskıları sonucunda Hamas tek başına hükümeti kurmak zorunda kaldı.

Filistin'de yeni hükümetinin kurulmasından sonra Amerikan Kongresi, Filistin Anti Terör Yasası adı altında Hamas hükümetine yaptırımlar öngören bir yasa teklifini kabul etti. Yasa, hükümet veya hükümet dışı örgütlerin Hamas'ın kontrolünde olan veya Hamas'ın üyesi olduğu kurum ve sivil toplum kuruluşlarına yardım yapmasını yasaklamaktadır. Yasa ayrıca, Hamas ile her türlü diplomatik ilişkinin kurulmasını yasakladığı gibi Hamaslı Parlamenterlerin dolaşım özgürlüğünün (BM çalışmalarına katılmak da dâhil olmak üzere) sınırlandırılmasını öngörmektedir. Ancak bu noktada da Filistin Yönetimi Başkanı ve Hamas üyesi olmayan kişilerin bu yaptırımların dışında tutulduğu yasada açık bir şekilde belirtilmektedir.⁶⁴ Dolayısıyla Amerikan yönetimi bu yasa ile Filistin'in seçilmiş hükümetini tanımak bir yana, onu iktidardan düşürmek için her türlü yöntemi kullanacağını açıklamış olmaktadır. Oysa bu politikalar öne sürülen demokratik re-

---

⁶¹ Turner, op. cit., s. 749

⁶² Youngs, op. cit., s. 28

⁶³ Morley, loc., cit.

⁶⁴ Yasa hakkında detaylı bilgi için, Bkz., S. 2370--109th Congress (2006): Palestinian Anti-Terrorism Act of 2006,

<http://www.govtrack.us/congress/bill.xpd?bill=s109-2370>, (e.t. 24. 04. 2007)

form projesinin özüne aykırıdır. Aynı zamanda demokratik sürece dışarıdan da müdahale anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda oryantalist yazarların öne sürdüğü “Orta Doğu’nun toplumsal yapısının liberal demokrasiye geçişi engellediği” tezi de bir kez daha gözden geçirilmeyi hak etmektedir. Çünkü, sürece dıştan bir müdahale söz konusudur ki oryantalistler sürekli bir şekilde bilinçli ve/ veya bilinçsiz bir şekilde bu müdahaleyi görmezden gelmektedir.

Diğer yandan Amerikan hükümeti ve İsrail’in 2006 sonu ve 2007 başında Mahmut Abbas’ın liderliğindeki El Fetih hareketine ekonomik ve askeri destek vermesi ise, Filistin’de iki ayrı yönetimin oluşmasına yol açmanın ötesinde, Filistinlileri bir iç savaşın içine sürüklemiştir.⁶⁵ İsrail hükümetinin yanı sıra ABD de El Fetih’e bağlı askeri güçlere silah verilmesi politikasını desteklemiştir. Özellikle Amerikan yapımı M-16 otomatik saldırı silahlarının verilmesi dikkat çekicidir. Amerikan ordusu tarafından kullanılan M-16 silahları, dünyanın en etkili saldırı tüfeklerinden biri olarak görülmektedir.⁶⁶ Uluslararası Kriz Grubu’ndan Muin Rabbani’ye göre ABD El Fetih’e bağlı güçleri destekleyerek, bu güçlerin Filistin’de kontrolü ele geçirmesini amaçlamaktadır.⁶⁷ Nitekim ABD ve İsrail’in bir yandan El Fetih militanlarına askeri ve ekonomik destek vermesi diğer yandan da Hamas’a uyguladıkları baskıları genişletmeleri Filistin’deki ulusal uzlaşımın yerini iç çatışmalara bırakmasına yol açmıştır.

Demokratik Sürecin Askıya Alınması: Hamas’ın Düşürülmesi

Filistin’deki demokratik seçimlerin üzerinden henüz bir yıl geçmemiş olmasına rağmen İsrail, ABD ve AB ülkelerinin yanı sıra Arap ülkelerinin de Hamas iktidarını düşürmek için yoğun bir çaba içerisinde olduğu açığa çıkmıştı. Birleşmiş Milletler’in Orta Doğu özel temsilcisi Alvaro de Soto 2007 Haziranında görev süresinin dolması nedeniyle üst düzey BM yetkililerine sunulmak üzere hazırladığı gizli raporda ABD’nin Filistin politikasını eleştirmişti. Raporda ABD’nin İsrail’e arka çıkması sonucu İsrail-Filistin barış sürecinin başarısızlığa uğradığı ileri sürülmüştü. Orta Doğu Dörtlüsünün Hamas hükümetine yaptırım uygulama kararını eleştiren de Soto’ya

---

⁶⁵ Amos Harel, “Israeli Defense Official: Fatah Arms Transfer Bolsters Forces of Peace”, *Haaretz. News*, December. 28, 2006,

<http://www.haaretz.com/hasen/spages/806603.html>, (e.t.12.03.2007)

⁶⁶ Ezra HaLevi-Hana Levi Julian, “US Supplies Fatah With Arms, Rice Decries “Occupation”, *Arutz Sheva News*, October. 13.2006,

<http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/113473>, (e.t. 10.04. 2007)

⁶⁷ Jon Elmer and Nora Barrows-Friedman , “U.S. Backing for Fatah Stirs New Conflict”, *The Electronic Intifada*, February. 02, 2007,

<http://electronicintifada.net/v2/article6492.shtml>, (e.t. 11. 04. 2007)

göre, bu durum Dörtlünün Filistin'e yaptırımlar uygulayan bir kuruma dönüşmesine yol açmıştır. Alvaro de Soto tarafından Mayıs 2007'de hazırlanan "End of Mission Report" (Görev Sonu Raporu) başlıklı 53 sayfalık raporda Orta Doğu Dörtlüsünün ilk başlarda Hamas'ın seçimlere katılımını onayladıkları belirtilmektedir. Ancak örgütün seçimlerden beklenmeyen bir şekilde tek başına hükümeti kuracak bir çoğunluk elde etmesi üzerine politikalarını değiştirdikleri belirtilmektedir. De Soto özellikle ABD'nin Hamas'ın politik sürecine katılımını teşvik etmekten ziyade bu örgütü seçtikleri için tüm Filistinlileri cezalandırma yoluna gittiği için eleştirmektedir.⁶⁸

Hamas'ı iktidardan düşürmeyi hedefleyen yaptırım politikalarının bir parçası olarak Filistin hükümeti üzerindeki uluslararası baskı sürekli artırılmıştır. Bağımsız gözlemciler göre İsrail'in ABD ve Avrupalı müttefikleri ile birlikte Hamas'a uyguladığı mali ve siyasi yaptırımların amacı, Hamas hükümetinin Filistinliler üzerindeki otoritesini zayıflatarak El Fetih'in güç kazanmasını sağlamaktır.⁶⁹ Nitekim Mahmut Abbas ve ona bağlı Fetih güçlerine politik ve askeri yardımların verilmeye başlanması ile birlikte, iki Filistinli grup arasındaki diyalog da yerini kanlı iktidar mücadelesine bırakmıştır. Çatışmalar Hamas'ın tek başına hükümeti kurmasının ardından kesintisiz 2007 başına kadar sürdü. Çatışmaları sona erdirmek için Suudi Arabistan'ın arabuluculuğu ile başlayan El Fetih-Hamas görüşmeleri en sonunda Mart 2007'de bir ulusal birlik hükümetinin kurulmasıyla sonuçlandı. Yeni hükümette on bir bakanlığı Hamas alırken, Fetih de altı bakanlık elde etmişti. 8 bakanlık da diğer parti ve gruplar arasında dağıtılmıştı.⁷⁰ Yeni hükümette Hamas'ın Başbakanlığın yanı sıra on bakanlık alması başta İsrail olmak üzere ABD ve AB ülkelerinin tepkisine yol açtı. İsrail'in yanı sıra Washington'un da Filistin'e uygulanan yaptırımların devamına karar vermesi koalisyon hükümetinin başarı şansını zorladı. ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Nancy Beck, "bizim görüşümüze göre herhangi bir Filistin hükümeti kesinlikle şiddetten vazgeçtiğini, İsrail'i tanıdığını ve geçmiş anlaşmaları

---

⁶⁸ De Soto, loc. cit.

⁶⁹ Steven Erlanger, "U.S. And Israelis Are Said to Talk of Hamas Ouster", *The New York Times*, Section A, s. 1

⁷⁰ Diğer bakanlıklardan ise Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe (Democratic Front for the Liberation of Palestine), Filistin Ulusal İnisyatifi (Palestinian National Initiative), Filistin Halk Partisi (Palestinian People's Party), Üçüncü Yol Parti (Third Way Party) 1'er tane alırken 4 tane de bağımsızlara verilmişti. *Democratic Front for the Liberation of Palestine*, "New Palestinian Unity Government", March 19, 2007, http://www.dflp-palestine.org/english/news_&_reports/New-Palestinian-unity-government.htm, (e.t. 11.06.2007)

tanıdığı açıklamalıdır. Bu herhangi bir Filistin hükümetinin tanınmasının temel koşuludur”.⁷¹ Böylelikle Hamas’ın Arap-İsrail politik sürecine dahil edilmesi yönünde hiç bir çaba harcamayan uluslararası toplum, yeni koalisyon hükümetine de ekonomik destek vermeyerek bir anlamda Fetih-Hamas birlikteliğinin sonunu hazırlamıştır. Dolayısıyla demokratik süreç sürekli dış müdahalelere maruz kalmıştır.

Dış desteğin kesildiği bir dönemde ABD destekli grupların özellikle Gazze’de Hamas üyelerine karşı düzenlediği saldırılar ise ulusal birlik hükümetinin sonunu getirdi.⁷² 14 Haziran’da Hamas militanlarının Dahlan ve ona bağlı güçleri Gazze’den tasfiye etmesi ve şehrin kontrolünü ele geçirmesi üzerine ise Mahmut Abbas Hamas hükümetini fesh ettiğini açıkladı. Filistin Otoritesi Başkanı Mahmut Abbas, ulusal birlik hükümetini feshettikten sonra ABD ile iyi ilişkiler içerisinde olan Maliye Bakanı Salam Feyyad’ı başbakan olarak atadı. Mahmut Abbas’ın hükümeti fesh etmesinin ardından bir açıklama yapan Rice “Cumhurbaşkanı Abbas, Filistin yönetiminin cumhurbaşkanı ve Filistin halkının lideri olarak yetkisini kullanmıştır. 2005 yılında büyük bir oy farkıyla seçilen Mahmut Abbas’ın bu krizi Filistin halkı için çözme çabasında biz kendisine tam destek veriyoruz” dedi.⁷³ Oysa yeni hükümetinin meşru herhangi bir yanı bulunmamaktaydı. Filistin halkı tarafından seçilmediği gibi Başkan Abbas’ın da hukuki olarak ne Parlamentoyu feshetme ne de kendine göre bir hükümet atama yetkisi vardı.

İsrail de yeni hükümeti tanıyacağını açıkladı. Yeni hükümetin atanmasından kısa bir süre sonra da “Başbakan” Selam Feyyad ile İsrail Dışişleri Bakanı Tzipi Livni bir telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Mısır da yeni hükümeti desteklediğini açıkladı. Mübarek barış görüşmelerine tekrar dönülmesi için tarafları Mısır’da bir görüşme yapmaya davet etti. Mahmut Abbas bir yandan Mısır öncülüğünde başlatılan İsrail ile yeni bir diyalog sürecini desteklerken diğer yandan da Hamas’dan gelen ulusal birlik hükümeti kurma teklifi reddetti. Bu gelişmeler üzerine İsrail yeni Filistin hükümetine dondu-

⁷¹ Ibrahim Barzak-Sarah El Deeb-Mohammed Daraghmeh-Dalia Nammari “Palestinians Approve New Government”, *International Herald Tribune*, March 16, 2007.

⁷² Dahlan hakkındaki iddialar için bkz., Tanya Reinhard, *The Road Map to Nowhere: Israel-Palestine Since 2003*, London-New York: Verso pub., 2006, ss. 17, 147-148; Amal Jamal, *The Palestinian National Movement: Politics of Contention 1967-2005*, Bloomington: Indiana University Press, 2005, s. 166; Pinhas Inbari-Dan Diker, “The Murder of Musa Arafat and the Battle for the Spoils of Gaza”, *Jerusalem Issue Brief*, Vol. 5, No. 6, October. 10, 2005.

⁷³ *Amerika’nın Sesi*, “Amerika Mahmud Abbas'a Destek Veriyor”, June. 15,2007, <http://www.voanews.com/turkish/2007-06-15-voa1.cfm>, (e.t.17. 06.2007)

ruhan 560 milyon Doların bir kısmını acil olarak transfer edeceğini açıkladı.⁷⁴ Beyaz Saray yönetimi de Mahmut Abbas'a destek vermek amacıyla Filistin'e uygulanan ambargoya son verildiğini ve ilk etapta dondurulan 86 milyon doların yeni hükümete verileceğini açıkladı. Bu iki ülkenin yanı sıra AB de Mahmut Abbas yönetimindeki yeni hükümete ekonomik yardım verileceğini açıkladı.⁷⁵ Böylelikle Hamas'ın demokratik seçimleri kazanmasından hemen sonra hayata geçirilen Filistin'e yaptırım politikası da kısmi olarak son bulmuş olmaktadır. Batı Şeria merkezli hükümete ekonomik destek verilirken, Hamas'ın kontrolündeki Gazze'de ise Filistinliler işgalin yanı sıra ambargo ve yaptırımlarla yaşamaya çalışmaktadırlar. Sonuç olarak 2005 başında ABD ve AB'nin de desteklediği demokratik seçimlerin başta Gazze Şeridi olmak üzere Filistinlilere daha fazla gözyaşı, yoksulluk ve kan getirdiği açıktır. Üstüne üstlük Filistin davası da kendi içerisinde iki ayrı parçaya bölünmüş olmaktadır. Sözlerimize Filistinli Parlamenter Hanan Aşrawi'nin kelimeleri ile son vermek yerinde olacaktır: "*Açıkçası bu Filistin devletinin sona ermesidir.*"⁷⁶

Sonuç olarak Hamas'ın iktidardan düşürülmesinin ardından, Amerikan yönetiminin halen Orta Doğu'da demokratik açılımların sağlanmasına yönelik bir çaba içerisinde olduğu izlenimi vermesine karşın, gerçekte liberal demokrasinin kurumsallaşmasını desteklemekten ziyade, stratejik ülkelerde bunun gerçekleşmesini sağlamaya dönük bir dış politika yürüttüğü ileri sürülebilir. Bu noktada AB'nin politikası eleştirilmelidir. AB tarafından yayınlanan birçok resmi belgede Filistin'e yapılan yardımların bölgenin demokratikleştirilmesine yardımcı olmak için yapıldığı belirtilmekteydi. Ancak, Stetter'in de dikkat çektiği gibi AB, FKÖ'nün demokratik reform taleplerine direnmesine rağmen yardımlar vermeye devam edildi. Stetter'e göre 11 Eylül sonrası artan radikal İslam tehdidinin de etkisiyle AB, güçlü bir Filistin liderliğini bölgesel çıkarları açısından destekleme yoluna gitmişti.⁷⁷ İslami grupların demokratik seçimlerle iktidara gelmesinden otoriter rejimlerin

---

⁷⁴ Steven Erlanger, "Egypt Backs Abbas by Organizing a Summit Meeting", *International Herald Tribune* June 21, 2007

⁷⁵ Helene Cooper, "U.S. and EU Unfreeze Millions in aid to Palestinians", *International Herald Tribune*, June 18, 2007

⁷⁶ Mitnick, Joshua, Safwat al-Kahlout, "Hamas Nearly Wins Control of Gaza", *Christian Science Monitor*, Vol. 99, Issue 139, 14 June, 2007.

⁷⁷ Stephen Stetter, "Democratization without Democracy? The Assistance of the European Union for Democratization Processes in Palestine", Ed: Annette Jünemann, *Euro-Mediterranean Relations After September 11: International, Regional and Domestic Dynamics*, London, Frank Cass 2004, s. 154

başta olması yeğlenmişti. Nitekim, işgal altındaki Filistin topraklarında gerçekleştirilen seçimlerin ardından iktidara gelen Hamas hükümetine karşı izlenen ekonomik, diplomatik ve askeri yaptırım politikası tüm Orta Doğu'da ABD'nin ve AB'nin otoriter rejimlerle işbirliğini sürdüreceğine olan inancı pekiştirmiştir. Bu algılama aynı zamanda bölgede tüm baskı politikalarına rağmen demokratik değerleri savunan güçlerin de zayıflamasına yol açmıştır. Filistin örneğinden hareketle Orta Doğu'ya dışarıdan müdahalelerle demokrasi transferinin gerçekleştirilmesini beklemek bir yana, otoriter rejimlerin kendi içerisinde demokratik dönüşümünü gerçekleştirmesi de Amerikan çıkarları ve müdahaleleri nedeniyle oldukça zor olacaktır. Böyle bir durumda Oryantalist söylemin toplumsal yapı ile demokratikleşme ve ekonomik gelişme arasında kurduğu ilişki de tartışmalı hale gelmiş olmaktadır. Bölge halklarının demokratik değerleri geliştirme yönündeki girişimlerinin sürekli bir şekilde dış müdahalelerle kesintiye uğraması Orta Doğu'da kendiliğinden bir Batı aleyhtarlığının yayılmasına yol açması doğaldır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi Lewis gibi Oryantalistlerin bu olguya dikkat çekmek yerine radikal grupların Batı karşıtı olduğunu ve demokrasinin bunların temel politikaları ve amaçları nedeniyle gelişemediğini ileri sürmesi Oryantalist bir doğmanın kendi kendini tekrarlamasından başka bir şey değildir.

Amerikan Müttfikleri Suudi Arabistan'da Demokratik Reform Yanılsamaları

11 Eylül sonrası dönemde dini ve otoriter yapısı ile gündeme gelen bir diğer ülke de Suudi Arabistan olmuştu. Mutlak monarşi ile yönetilen Suudi Arabistan'da siyasi parti veya seçimle işbaşına gelen herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Kral, siyasal sistemin tümü üzerinde egemen bir güç iken, kralın üstünde herhangi bir otoritenin tasarrufu söz konusu değildir. Birçok yazar Suudi Arabistan'daki rejimi eleştirirken, bu ülkedeki demokrasi sorununu içsel unsurlarla (Mutlak monarşi, Vahabizm ve kültürel yapı gibi) analiz etme yoluna gitmişti. Ayrıca 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren grup içerisinde Suudi Arabistan kökenli kişilerin olması, dikkatleri bu ülkedeki rejime çekmişti. Oysa Suudi Arabistan'da demokratik bir kültür veya kurumların gelişmemesinin başlıca unsurlarından biri, İran'da olduğu gibi bu ülkenin dönemin büyük güçleri ile girdiği ilişki olmuştu. Çünkü, Suudi Krallığı'nın ilk kuruluş yıllarına bakıldığında seçimle oluşturulmuş bir Kurucu Ulusal Meclis'in ülkeyi yönettiği görülmektedir. 1924 yılında kurulan ve seçimle iş başına gelen 12 üyeli Kurucu Meclis 1925 yılına kadar ülke sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıştı. 28 Temmuz 1925'te Kurucu Meclis Üyeliğine seçimde Abdül Aziz Suud'a geniş yetkiler tanınmasına karşın,

Meclis varlığını 29 Ağustos 1926'ya kadar korumuştur. 1926 yılında Şura Konseyine dönüşen Meclisin üye yapısı da 1927 yılında dördü doğrudan Kral tarafından atanan (iki tanesi mutlaka Hicaz'ı temsil etmek koşuluyla) ve diğer dördü de halka danışarak atanan 8 kişilik bir Danışma Konseyi'ne dönüştü. Aynı yıl İngiltere ile imzalanan Cidde Anlaşması ile Suudi Arabistan İngiltere'nin Protektorası haline geldi.⁷⁸ Nitekim, Protektora anlaşmasının demokrasinin beşiği sayılan İngiltere ile imzalanmasının ardından 1928 yılında Danışma Konseyi Kral tarafından kapatılmıştır.⁷⁹

Dolayısıyla I. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin gözetiminde Krallık rejimini kuran Suudi ailesi, II. Dünya Savaşı sonlarına kadar Birleşik Krallığın Protektorası altında idari ve siyasi örgütlenmesini tamamlamıştı. Bu dönemde İngiltere'nin ekonomik ve güvenlik çıkarları, mutlak monarşi rejiminin desteklenmesinde belirleyici olmuştu.⁸⁰ II. Dünya Savaşı sonrası ise artan ekonomik öneminin etkisiyle ABD'nin ilgisini üzerine çeken Suudi hanedanlığı, 1945 yılından itibaren rejimi koruma görevini Amerikalılara bırakmıştı. Başkan Roosevelt, 1945 Şubatında Süveyş Kanalı'nda bir Amerikan savaş gemisinde bulunduğu Kral Abdül Aziz Suud'a, ekonomik ayrıcalıklar karşılığı askeri koruma garantisi vermişti.⁸¹ Bu tarihlerde iki ülke arasında petrol dolayısıyla kurulan stratejik işbirliği uzunca yıllar sürecek bir ittifakın da temelini oluşturmuştu. İki ülke arasında kurulan ilişki, Suudi rejiminin hem iç hem de dış tehditlere karşı Amerikan askeri ve istihbarat güçlerince korunmasına yol açtı. Suudi Krallığı, 1979 sonrasında İran rejiminden kaynaklanan bir dış tehdit altında kalınca Carter yönetimi Basra Körfezi'ne daha sonraları CENTCOM olarak adlandırılacak olan askeri bir

---

⁷⁸ William L. Cleveland, *A History of Modern Middle East*, East San Francisco: Westview Press, 1994, s. 216; Ayrıca 1924-1927 arası Suudi Arabistan'daki Anayasal dönüşüm hakkında bkz., "Evolution of the Constitution of Saudi Arabia", *The Middle East Centre St Antony's College*, <http://www.sant.ox.ac.uk/mec/MECLectures/Evolution%20of%20Saudi%20Constitution.pdf> (e.t. 15.02.2007)

⁷⁹ Bu konuda Meclis'in resmi sitesine bkz.,

<http://www.shura.gov.sa/EnglishSite/Historical.htm> (e.t.20.02.2007)

⁸⁰ Serhat Ekmen, "Suudi Arabistan'da Demokratikleşme, Rejim ve Din, *Avrasya Dosyası: İslam ve Demokrasi*, Cilt:11, Sayı:3, (2005), s. 202.

⁸¹ Görüşmede Kral ile Başkan Roosevelt arasında çevirmenlik görevini üstlenen Kudüs doğumlu Albay Willam Eddy, daha sonraki yıllarda Dahran'da Aramco danışmanı sıfatıyla bir CIA yetkilisi olarak çalışmaya devam etmişti. Bkz., Robert Vitalis, "The Closing of the Arabian Oil Frontier and the Future of Saudi-American Relations", *Middle East Report: The Arabian Peninsula*, No: 204 (Jul.-Sep., 1997), s. 17.

güç yığma yoluna gitmişti. Washington tarafından yapılan açıklamalarda, radikal devletlerin saldırılarına karşı Suudi Arabistan, Umman, Ürdün ve Mısır gibi Arap devletlerinin rejimlerinin korunacağı ifade edilmişti. ABD yönetimi ayrıca, Amerikan müttefiki Arap ülkelerini iç ayaklanma veya yıkıcı faaliyetlere karşı da koruyacağını açıklamıştı. Diğer bir ifade ile Körfeze askeri güç yığan ABD, müttefik rejimleri her türlü iç ve dış tehditler karşısında koruma garantisi vermişti. Dolayısıyla Washington, Suudi halkının demokratik taleplerini bir iç tehdit olarak tanımlamış ve bu yöndeki her türlü girişimi askeri yöntemlerle bastırma kararı almış olmaktadır. Amerikan yönetimi aynı zamanda Körfez'deki anti-demokratik rejimleri korumak adına bu ülkelerinin kolektif savunma kapasitelerini de geliştirmeye yardımcı olmaktadır.⁸² Dolayısıyla 1980'li yıllarda Suudi Arabistan'ın demokratik bir kültüre sahip olamayışında Amerikan çıkarlarının yadsınamaz bir rolü olmuştur.

Bununla birlikte Kuveyt'in Irak tarafından işgali ile birlikte binlerce Amerikalı askerin Suudi topraklarına konuşlandırılması, ülkede yeni bir tartışmanın yaşanmasına yol açtı. Krallık, rejime yönelen muhalefeti azaltmak adına Irak Savaşı sonrasında bazı siyasal reformların yapılacağına dair açıklamalarda bulundu. Savaşın hemen ardından da 1992 yılında atama ile oluşturulan 60 kişilik bir Şura Konseyi (Meclis) oluşturuldu. Böylelikle 1928 yılında kapatılan Danışma Konseyi bir kez daha iç baskıların etkisiyle açılmış oldu. Aynı tarihte Krallık ilk kez temel hakları anayasal garanti altına aldı. Bu gelişmelere karşın rejim, 2003 yılına kadar siyasal reformlar konusunda kayda değer bir açılımda bulunmadı.⁸³ 2003 yılında ise Suudi hanedanlığı, artan iç ve dış baskıların da etkisiyle yerel yönetimlerde doğrudan halkoyu ile seçilecek yeni bir yapılanmaya gideceğini açıkladı. Yapılan düzenleme ile 178 Belediye Meclis Üyeliğinin yarısının doğrudan halkoyuyla seçilmesine dair bir karar alındı. 2004 yılında da kadınların seçme ve seçilme hakkını tanıyan (ilk seçimlerde bu hakkın kullanılmayacağı da açıklandı) ve 4 yılda bir seçimlerin yapılmasını düzenleyen seçim yasası kabul edildi.⁸⁴ 10 Şubat - 21 Nisan 2005 arasında tüm ülkede Belediye Meclis Üyeliği için seçimler yapıldı. Seçimlerde ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar oy kullanamamış ve aday olamamıştı. 21 yaşından büyük erkeklerin oy kullan-

---

⁸² Martin, loc. cit.

⁸³ *Carnegi Endowment for International Peace*, Arab Reform Bulletin, Vol: 3, Iss:2, March, 2005. s. 7

⁸⁴ Rasheed Abou-Alsamh , "Saudi Women Cast a Long Shadow", *Al-Ahram Weekly Online*, Issue No. 719, 2 – 08, 11, 2004, <http://weekly.ahram.org.eg/2004/719/re12.htm>, (10.03. 2007)

dıkları seçimde, seçmenler, belediye meclis üyelerinin yarısını seçti. Meclis üyelerinin seçimi mutlak monarşi ile yönetilen ülkede, yönetimin demokratik reform çağrıları karşısında attığı ilk ve en önemli adımlardan biridir. Buna rağmen, ülke çapında yapılan ilk yerel seçimlerde belediye meclis üyeliklerine seçilenlerin isimleri seçimlerden ancak 10 ay sonra açıklandı.⁸⁵

Yerel konularda danışma görevi görecek olan Belediye Meclis Üyeliği seçimlerinde beklendiği gibi İslami gruplar ile Şii azınlık büyük bir başarı elde etti. Başkent Riyad'da İslamcı adaylar 7 Meclis üyeliğinin tümünü kazandılar. Şiilerin yoğun olduğu Kadif'te Şii adaylar tüm üyelikleri kazanırken, Şii ve Sünnilerin birlikte yaşadığı petrol bölgesi el Hassa'da da 6 Meclis üyeliğinden beşini kazandılar.⁸⁶ Dammam, Dahran ve El Hobar kentlerinde ise İslamcı Sünniler çoğunluğu sağladı. Öte yandan İslamcı adaylar Al Kasım'da ve Cidde'de de tüm Meclis üyeliklerini kazanırken Mekke ve Medine'de de hemen hemen tüm üyelikleri kazandılar.⁸⁷

Bu noktadan sonra BOP bağlamında Suudi rejiminin kritiğini yapacak olursak, Suudi Arabistan'da 2005 yılında siyasal reformlar konusunda bazı adımlar atılmasına karşın, iktidarın gücünün sınırlandırılması konusunda herhangi bir gelişme olmamıştır. Ayrıca, yarısı doğrudan iktidar tarafından atanan Belediye Meclis Üyelerinin Kral'ın kararları üzerinde de bir etkisi ve yaptırım gücü de bulunmadığı belirtilmelidir. Öte yandan 1992 Temel Yasası⁸⁸ ile kurulan 60 kişilik Danışma Meclisi'nde üyelik bağlamında 2005 yılında bir kez daha genişlemeye gidilmesine karşın (150 kişilik bir Şura olmuştur), bu konuda Suudi yönetimi, Washington tarafından seçime gidilmesi yönünde herhangi bir baskı ile karşılaşmamıştır. 150 üyenin tümü hâlâ Kral tarafından atanmaktadır. Ancak, buna rağmen Amerikan yönetimi Suudi Arabistan'daki reformları demokrasi alanında atılmış büyük bir adım olarak gördüğünü açıklamaktadır. Oysa yerel seçimlerin sonuçları bile aylar sonrası açıklanmıştı. Yerel seçimlerin ardından 25 Mart'ta konuyla ilgili bir açıklama yapan Başkan Bush ise "*ABD, yakın tarihte Krallıkta gerçekleştiren seçimleri alkışlıyor*" ifadesini kullanmıştı.⁸⁹ Aynı yıl yaptığı bir diğer

---

⁸⁵ BBC News, "Suudi Arabistan'da Yerel Meclis", http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051215_saudi_councils.shtml, (e.t. 16.01.2007)

⁸⁶ *Carnegi Endowment for International Peace*, op. cit., s. 8

⁸⁷ Rasheed Abou-Alsamh, "Saudi Islamists Strike Gold", *Al-Ahram Weekly Online*, Iss. No. 740, 28 April - 4 May 2005, <http://weekly.ahram.org.eg/2005/740/re6.htm>, (09.03. 2007)

⁸⁸ Suudi Anayasası için bkz., <http://saudinf.com/main/c541f.htm>

⁸⁹ Alfred B. Prados, "Saudi Arabia: Current Issues and U.S Relations",

konuşmada “*Suudi Arabistan yönetimi, kendi halkının geleceğini belirleme konusunda sağladığı açılımlarla, bölgedeki liderliğini göstermiştir*” ifadesini kullanmıştı.⁹⁰ Bu tür açıklamalar bölgedeki demokrasi savunucularını cesaretlendirmek yerine yıldırmaktadır.

Esasında İslami grupların belediye meclisleri için yapılan seçimlerde gösterdiği başarı dikkatleri bir kez daha Büyük Orta Doğu Projesine çekmişti. Orta Doğu’yu demokratikleştirme politikasının uygulamada, Amerikan karşıtı grupların iktidara gelmesi ihtimalini ortaya çıkardığı görülmüştür. Bu olgu, Amerikan yönetimini Suudi Arabistan rejimini sorgulamak yerine, destek vermeye itmiştir. Nitekim Washington’un, Hamas örneğinde görüldüğü gibi Suudi Arabistan’da da Amerikan karşıtı bir hareketin serbest seçimlerin ardından iktidara gelmesi durumunda bile, onu tanımaya yanaşmayacağı gibi, hareketi iktidardan düşürmek için veya Amerikan eksenine çekmek için tüm ekonomik ve politik baskı unsurlarını kullanacağı açıktır. Böyle bir durumda Orta Doğu’da demokratik bir düzenin Amerikan faktörü dolayısıyla sağlıklı işleminin oldukça güç olduğu görülmektedir. Sonuç olarak neo-Oryantalist ideolojinin şekillendirdiği Büyük Orta Doğu Projesi bağlamında ileri sürülen Orta Doğu’nun demokratikleştirilmesi projesinin Arap kamuoyu üzerinde söylemden öteye bir değer ifade etmediği ileri sürülebilir.

Bush’un “Özgür” İran Projesi: İran’da Demokrasi Kültürü ve Amerikan Çıkarları

ABD’nin söylemde 11 Eylül sonrası dönemde demokratikleştirmeyi öncelikli hedefi haline getirmesine karşın, bölgenin ilk Anayasal Monarşisini kuran ülkelerden biri olan İran’da demokrasi geleneği oldukça geriye gitmektedir. Halkın siyasal iktidarı denetleme ve onun kararlarını değiştirme yönündeki yakın döneme ilişkin ilk olaylardan biri Kaçar Şahı’nın 1891 yılında İran tütün sanayisini bir İngiliz firmasına vermesi sonrası yaşanan gelişmeler bağlamında başlatılabilir. Şah’ın verdiği imtiyaza yönelik gelişen halk muhalefeti entelektüellerden, milliyetçilerden, ulemeden, çiftçilerden ve tüccarlardan oluşan grupların bir araya gelerek sivil bir protesto geleneği başlatmalarına yol açmıştı. Protestoların Saraya kadar yayılması sonucu Şah, 1892’de verilen imtiyazı iptal etmek zorunda kalmıştı. Ancak bu olayı takip eden dönemde halk, bu sefer Şah’ın yetkisini kısma ve anayasal bir meclis

---

Congressional Research Service Report for Congree, 02, 08, 2006,
”<http://www.fas.org/sqp/crs/mideast/RL33533.pdf>

⁹⁰ *Ibid.*

oluşturma yönünde bir mücadele içerisine girdi.⁹¹ 5 Ağustos 1906'da Şah, iktidarına yönelik muhalefeti azaltmak için Anayasal bir düzene geçilmesine razı oldu. Kabul edilen Anayasa ile hem bir Meclis oluşturuluyor hem de Şah'ın yetkileri kısıtlanıyordu. Anayasal Monarşi sürecinde basın özgürlüğü, bireysel özgürlükler ve yargının bağımsızlaştırılması yönünde ciddi adımlar atıldı. Ancak İran'da demokrasi yönünde atılan adımlar, ülkenin 1907 yılında İngiliz ve Rus etki alanına bölünmesi ve ardından işgal edilmesi ile sona erdi. İran, I. Dünya Savaşı'na bir Meclisten yoksun ve işgal altında girdi. Ancak, I. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde etki ve gücünü yeniden artıran Meclis, özellikle imtiyazlar konusunda İngiltere ve Şah'ın baskılarıyla karşı karşıya kalmıştı. Şah'ın hem Meclis hem de halk üzerindeki otoritesini kaybetmesi üzerine ise İngiltere'nin desteğini arkasına alan Koşak Tugayları komutanı Albay Rıza Han, 21 Şubat 1921'de hükümeti devirmiş, bazı politikacıları tutuklatmış ve kendisini de Genelkurmay Başkanlığı'na getirmişti.⁹² Ardından da İngiltere ile imzalanan ve eleştiri odağı olan petrol imtiyaz anlaşmasını kısmi değişikliklerle yeniden imzalamıştır.⁹³

İran'daki ilk demokrasi tecrübesinin İngiliz müdahalesi ile sona erdiği 1921 yılından sonra, ikinci demokrasi denemesi ancak II. Dünya Savaşı sonrası dönemde söz konusu olmuştu. II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Şah'ın gücünü yitirmesine paralel olarak tekrar etkisini artıran İran Meclisi'nin bağımsız bir dış politika izlemesi bu ülkeyi İngiltere ve SSCB ile karşı karşıya getirmişti. Bu dönemde sahneye bir kez daha çıkan İran Meclisi ilk önce Sovyetler Birliği'nin askeri ve politik baskılarını ekarte etmiş; ardından da İngiltere'nin yeni bir petrol imtiyaz anlaşması taleplerine direnmeye başlamıştır. Meclisin en önemli kişisi haline gelen Dr. Musaddık ise

---

⁹¹ Stephen Kinzer, *Şah'ın Bütün Adamları: Bir Amerikan Darbesi ve Orta Doğu'da Terörün Kökenleri*, Çev: Selim Önal, İstanbul: İletişim Yay, 2004, ss. 49-50

⁹² Eğitimsiz olmasına karşın politik bir deha olan Rıza Han, birkaç yıl yönetimde kaldıktan sonra, hükümetteki tüm görevlerinden istifa edip bir köşeye çekilme kararını Meclis'e bildirdi. Rıza Han'ın çekilmesini takiben Şah Ahmed, Tahran'a geri dönmek için harekete geçince Meclis ve sokaktaki muhalefet Kaçar hanedanlığına karşı gösterilere başladı. Gösterileri takiben Meclis, Rıza Han'a Taht'ı teklif etti. Teklifi kabul eden Rıza Han kendisini yeni Şah olarak ilan ettikten sonra, ailesinin ismi olan Pehlevi'nin yeni hanedan ismi olacağını açıkladı. Böylelikle Şah Rıza, kendisini iktidara taşıyan kansız bir darbeyi başarı ile yönetirken, İngiltere'de pazarlık yapabileceği kuvvetli bir Şah'a sahip oluyordu. Cleveland, op. cit., s. 173; Benjamin Shwadran, *The Middle East, Oil and The Great Powers*, Colorado: Westview Press, 1985, s. 25

⁹³ Bu konuda bkz, Veysel Ayhan, *İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu*, Ankara: Nobel yay., 2006.

1949 seçimlerini takip eden 1951 yılında Başbakanlığa gelmiş ve birkaç gün sonra da hem İngiliz İran Petrol Şirketi'ni millileştirmiş hem de Şah'ın yetkilerini Meclis'in desteğiyle sınırlandırmıştı. 1950'lerin başında İngiltere'nin ekonomik ve askeri baskılarına maruz kalan ve dışarıya petrol satması engellenen Başbakan Musaddık, demokratik yapıyı koruyabilmek için Beyaz Saray yönetiminden politik ve ekonomik destek talebinde bulunmuş; ancak, Başkan Truman bu talebe olumsuz cevap vermişti. Diğer bir ifadeyle, Amerikan yönetimi İngiltere'nin İran'a uyguladığı baskıların İran'daki demokratikleşme sürecini ciddi şekilde etkilediğinin farkında olmasına rağmen, bu konuda bir girişimde bulunmaktan kaçınmıştı.⁹⁴ Oysa Truman yönetimi ve ardından iktidara gelen Eisenhower, liberal demokrasinin savunuculuğunu yapmaktaydı. Başkan Eisenhower'ın görevi devraldığı 1953 başında İran hem ekonomik hem siyasi olarak tam bir kaos içine sürüklenirken, Amerikan yönetimi bu rejimi devirmenin planlarını masaya yatırmıştı. Bu yöndeki girişimler Ağustos 1953'de Başbakan Musaddık'ın Amerikan destekli güçlerce düzenlenen bir darbe ile yakalanıp hapse konulması ile son bulmuştu.⁹⁵ Başbakan Musaddık askeri güçlerce yakalanıp hapse götürülürken Amerikan Büyükelçiliği'nde saklanan General Zahidi Başbakanlığa ve Şah da tekrar Tahtına geri dönmüştü.⁹⁶ Amerikan desteğiyle tahtını geri alan İran Şahı, birçok Amerikalı asker ve ekonomik danışmanın Tahran'da faaliyet göstermesine razı oldu. Tahran'daki demokratik süreç böylelikle Batı çıkarları bağlamında ikinci kez askıya alınmış olunmaktaydı. Ülkenin başına getirilen Şah ise ABD'den aldığı askeri ve politik destek sayesinde ülkede diktatörlüğünü tekrar kurmuştu. İran'daki demokratik sürecin ikinci kez Batılı güçler tarafından askıya alınması bu ülkede demokratik kültürün gelişmemesinde birincil faktörlerden biri olagelmıştır.⁹⁷ Diğer yandan bu tarihsel olayları ve ilişkileri görmezden gelen oryantalist yazarların, İran'ın toplumsal yapısının, bu ülkenin liberal demokrasiye geçişini desteklemediğini öne sürmesi dikkat çekicidir.

1979'a kadar ülkeyi yöneten Şah'a verilen ekonomik ve politik destek İranlıların Amerikan demokrasisine karşı mesafeli bir duruş sergilemelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde bile ABD'nin İran rejimini askeri bir müdahale ile devirme söylemi ve politikası, rejim karşıtı muhalif grupların ortaya çıkmasını engellemektedir. Rejim karşıtı her hareket, iktidar

---

⁹⁴ Kinzer, op. cit., ss. 165-167.

⁹⁵ Ibid; Francisso Parra, *Oil Politics: A Modern History of Petroleum*, London-New York: I.B. Tauris&Co. Pres., 2004, s. 27

⁹⁶ Kinzer, op. cit., ss. 197

⁹⁷ Bu konuda bkz., Kinzer, op. cit.

tarafından Amerikan müttefiki olmakla suçlanmaktadır. Bu olgu İran'da içsel dinamiklerin sağlıklı işlenmesini engellemektedir. Diğer bir deyişle demokrasinin geliştirilmesi yönünde bazı çözümleri ABD zorla dayattığında bunun uzun vadeli etkisi çok sınırlı kalmakta veya tam aksine geri tepmektedir.⁹⁸ Nitekim, 1953 darbesini takip eden dönemde İran'da Meclis hiçbir zaman eskisi gibi güçlü olamamıştır. 1979'da Şah'ın devrilmesi ile son bulan Şii Devriminin ardından kurulan yeni idari yapıda da Meclis'in yetkileri sınırlıdır.

Dolayısıyla Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında bir kez daha gündeme gelen İran'ın demokratikleştirilmesi söyleminin inandırıcılığı, tarihsel gerçeklikler dolayısıyla tartışmalıdır. Diğer yandan politik İslam'ın rejime egemen olduğu İran da ABD'nin kendisine yakın muhalif grupların iktidarı ele geçirmesini temel amaç olarak gördüğü ileri sürülmektedir. 11 Eylül sonrası dönemde İran rejimini hedef tahtasına yerleştirirken Bush yönetimi bu ülkeyi aynı zamanda Orta Doğu'nun demokratikleştirilmesini engellemek gibi bir savla suçlamıştır. Orta Doğu'nun demokratikleştirilmesi projesi kapsamında İran'da rejim değişikliğini gündemine yerleştiren Başkan Bush, 2003 Haziranında İran'da öğrenci gösterileri başlayınca *"bu, insanların kendi kendilerine özgür İran'ı istediklerinin göstergesidir ki ben bunun çok olumlu olduğunu düşünüyorum"* diyerek Washington'un demokrasi konusundaki çifte standardını göstermiş olmaktadır.⁹⁹ Bush yönetimi, İran'daki rejim muhaliflerini desteklemek adına Kongre'den 2006 yılı bütçesine 10 milyon dolarlık bir kaynak eklemiştir. Ancak 2006 Şubatında Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'in Orta Doğu ziyareti öncesinde Washington yönetimi, Kongre'den 75 milyon dolar daha ek kaynak talebinde bulundu. Senato'nun Dış İlişkiler Komitesi'nde konuyla ilgili konuşan Rice, ABD'nin İran rejiminin politikalarına karşı koymaya devam edeceğini belirttikten sonra, Amerikan yönetiminin İran halkının ülkelerini özgürleştirme arzularına da destek vereceğini ifade etmişti. Dışişleri Bakanlığı paranın İranlı siyasi muhaliflere, insan hakları örgütlerine, hükümet dışı örgütlere, işçi sendikalarına ve politik örgütlere aktarılacağını açıklamıştı. Ayrıca bu fonun bir kısmının da 24 saat Farsça yayın yapacak ilk Amerikan televizyonunu finanse etmek için kullanılacağı belirtilmişti.¹⁰⁰

⁹⁸ *Amerika'nın Sesi*, "16 Haziran 2005: İran Seçimleri Ve Demokrasi Hareketi Ön Planda, June. 16, 2005, <http://www.voanews.com/turkish/archive/2005-06/2005-06-16-voa9.cfm>, (17. 02. 2007)

⁹⁹ Veysel Ayhan, "Hegemonya Politikası Bağlamında ABD-İran İlişkilerinin Analizi", *Avrasya Dosyası: Orta Doğu*, Cilt:12, Sayı: 2, (2006) s. 204

¹⁰⁰ Guy Dinmore, "US will 'actively Confront' Iranian Policies", *The Financial*

Amerikan yönetimi İran'da demokrasiyi desteklemek adı altında rejim muhalifi gruplara ekonomik ve politik destek verilmesi yönünde bir takım yasal düzenlemelerde de bulunmuştu. 13 Nisan 2005 tarihinde ABD Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Komitesinde "İran'ın Özgürlüğüne Destek Yasası" adlı bir tasarıyı görüşmeye alınmıştı. Yasa tasarısı Eylül 2006'da Kongre'nin her iki kanadında da kabul edildikten sonra Başkan tarafından onaylanarak yürürlüğe konmuştu.¹⁰¹ İran'ın Özgürlüğüne Destek Yasası rejim karşıtı gruplara ekonomik ve siyasi destek sağlanmasını, İran'a yatırım yapan ya da bu ülkeyle ticaret yapan yabancı şirketlere yaptırım uygulanmasını, basın ve ifade özgürlüğünün desteklenmesini öngörmektedir.¹⁰² Bunun yanı sıra İran'da rejim değişikliğini gündemine alan Amerikan yönetimi 2006 başında "İran-Suriye Politikası ve Muhalefet Grubu" adlı bir yapılanmaya gitti. İçerisinde CIA, Pentagon ve Dışişleri Bakanlığı personelinin bulunduğu teşkilatın en önemli görevi her iki ülkede rejim değişikliğine gidilmesini sağlamaktır.¹⁰³ Dolayısıyla Amerikan yönetiminin İran'daki rejimi değiştirmek için her türlü yöntemi hayata geçirdiği görülmektedir. Nitekim Irak'ın 2003 yılında işgalinden sonra 2006 Martında yapılan ilk Ulusal Güvenlik Stratejisi çalışmasında, bir yandan ABD'nin özgürlükleri korumak ve geliştirmek için ekonomik ve diplomatik yöntemleri kullanacağını altı çizilirken diğer yandan da İran'ın mevcut en büyük tehlike olduğu ve bu tehditle mücadelede askeri yöntemin kullanılabilmesine dair ifadeler yer veriliyordu. Ayrıca Strateji belgesinde ABD'nin geleneksel müttefiki Suudi Arabistan ve Mısır'daki demokratik reformları desteklediği vurgulanırken, İran ve Suriye rejiminin de demokrasi düşmanı "Tiran" bir yönetim olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰⁴ Oysa, Suudi rejiminin, özellikle temsili demokrasi konusunda diğer üçünün de gerisinde kaldığı dünya kamuoyu tarafından iyi bilinmektedir.

Times, Feb. 15, 2006.

¹⁰¹Yasa için bkz., H.R. 6198--109th Congress (2006): Iran Freedom Support Act, <http://www.govtrack.us/congress/bill.xpd?bill=h109-6198>, (e.t. 10.05. 2007)

¹⁰² Guy Dinmore, "US and UK Develop Democracy Strategy for Iran", *The Financial Times*, April. 21,2006

¹⁰³ Farah Stockman, "US Unit Works Quietly to Counter Iran's Sway Backs Dissidents, Nearby Nations", *The Boston Globe*, Jenuary. 02, 2007, http://www.boston.com/news/world/articles/2007/01/02/us_unit_works_quietly_to_counter_irans_sway/, (e.t. 20.04. 2007)

¹⁰⁴ *The National Security Strategy of the United States of America*, White House, Washington DC., (March., 2006), s. 38.

<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pd>, (e.t. 12.03. 2007)

Sonuç olarak ABD'nin İran politikasını yönlendiren olgunun, bu ülkenin demokratikleştirilmesinden ziyade politik İslamı referans alan Amerikan karşıtı rejimin değiştirilmesi olduğunu belirtmek gerekir. Esasında temsili demokrasi konusunda Tahran, Amerikan müttefiki Suudi Arabistan veya yaklaşık 26 yıldır iktidarı elinde tutan Hüsnü Mübarek'li Mısır'la karşılaştırılmayacak düzeyde bir seçim sistemine sahiptir. İran'da politik İslam teokrasisi ile demokrasinin bazı unsurları bir arada uygulanıyor. Sistemdeki en önemli sorun, doğrudan halk oyuyla göreve gelen cumhurbaşkanı ile Parlatmentonun, kendilerinden daha güçlü yetkileri olan ve ancak din adamlarının üye olduğu bir Meclis tarafından seçilen Dini Lider ve onun denetimindeki kurumlar üzerinde yaptırım gücünden yoksun olmalarıdır. İran Anayasası'nın 6. maddesinde Cumhurbaşkanı dahil olmak üzere Meclis üyelerinin ve Konsey üyelerinin seçimle göreve geleceğini belirtmektedir. 7. madde de kararların danışarak alınmasının zorunluluğu belirtildikten sonra yerel yönetim konseyleri oluşturmaktadır. Yerel yönetimler de seçimle işbaşına gelmektedir. Anayasa Cumhurbaşkanını ülkenin en üst düzey ikinci yetkilisi olarak tanımlasa da uygulamada, Cumhurbaşkanının yetkileri Dini Liderin yetkileri ve otoritesi ile sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte Dini Lider de halkın oyuyla seçilmiş olan Danışma Meclisi'nin üyelerinin oyuyla seçilmektedir. Dini Lideri atayan ve görevlerini yerine getiremediğine karar verirse onu görevden alma yetkisine sahip olan Danışma Meclisi ise seçimle işbaşına gelmektedir. Ancak bu nokta da önemli sorunlar bulunmaktadır. Meclise sadece din adamlarının üye olabilmesi, yasama üzerinde din adamlarına etkin bir konum vermektedir. Diğer yandan İran'da en etkili yönetim kurumu olan On iki üyeli Koruyucular Konseyi üyeleri de, Dini Lider tarafından atanan altı din adamı ile yargı erki başkanının aday gösterdiği listeden parlamentonun seçtiği altı hukukçudan oluşuyor. Koruyucular Konseyi'nin en önemli yanı Cumhurbaşkanı, Parlamento ve Danışma Meclisi kararlarını onaylayan son merci olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁵ Temel eleştiri noktası da halk oyuyla seçilmiş parlamentonun yasama gücünden yoksun olması buna karşın Koruyucular Konseyi'nin de geniş bir yetkiye sahip olmasıdır.

Ancak bununla birlikte temsili demokrasi bağlamında karşılaştırmalı olarak bakıldığında Mısır, Suudi Arabistan veya Kuveyt'teki seçim sisteminden daha modern bir sisteme sahip olduğu söylenebilir. Bununla beraber sistemde, muhafazakâr Şii din adamlarının kritik karar mercilerini elinde

---

¹⁰⁵ İran Anayasası için bkz., http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ir00000_.html; Ladan Boroumand-Roya Boroumand "Is Iran Democratizing? Reform at an Impasse", Ed: Larry Diamond-March F. Plattner-Daniel Brumberg, *Islam and Democracy in the Middle East*, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 2003 ss. 132-133

tutması, modern siyasal partilerin kurulmasının yasaklanması ve Dini Liderin geniş yetkilere sahip olması gibi önemli sorunlar da bulunmaktadır. Ancak buna rağmen, Washington'un Riyad veya Kahire yerine Tahran'daki siyasal sistemi güç kullanarak değiştirme girişimlerinin, bu ülkedeki anti-demokratik uygulamalardan ziyade, rejimin Washington'un politikaları ile uzlaşma yerine çatışmayı seçmesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Bu çerçevede daha iyi bir karşılaştırma yapabilmek için Filistin seçimlerine geri dönmek ve Hamas'a uygulanan yaptırım politikasına bakmak yerinde olacaktır. Son olarak Orta Doğu'nun demokratikleşmemesinde rol oynayan faktörlerin başında Oryantalistlerin öne sürdüğü gibi içsel dinamiklerden ziyade dışsal dinamiklerin baskın bir rol oynadığı ileri sürülebilir.

Sonuç

Liberal demokrasinin yaygınlaştırılmasına dönük bir takım girişimlerin ABD'nin Irak işgali sonrası gündeme geldiği görülmektedir. Büyük Orta Doğu Projesi olarak da bilinen girişimin temel özelliği, anti-demokratik yönetimlerin egemen olduğu Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde demokratik bir dönüşümü sağlamaktır. Demokratik reform taleplerinin arkasında yatan gerekçe ise, terörün anti demokratik ülkelerde egemen olan toplumsal ve siyasal koşulların bir ürünü olarak ortaya çıktığı ve bu koşulların değişmesi durumunda hem terör olgusunun zayıflayacağı hem de Batılı ülkelerinin güvenlik içerisinde yaşayacağıdır. Bu olgulardan hareketle, Orta Doğu'nun demokratikleştirilmesine dönük bir takım ekonomik ve siyasal adımların atılması gündeme gelmiştir. Ancak, tarihsel bir geri plan çerçevesinde bakıldığında Orta Doğu'daki demokratik tecrübenin ve birikimin Batı müdahalesi nedeniyle sürekli kesintiye uğradığı görülmektedir. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere dönemin işgalci güçleri Orta Doğu'daki demokratik kurumları ekonomik ve güvenlik çıkarlarına bir tehdit olarak algılamış ve bu kurumların gelişmesini yaptıkları askeri ve ekonomik müdahalelerle engellemişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrası bölgedeki etkinliğini artıran ABD'de de demokratik yönetimlerle çalışmak yerine mutlak monarşi ile yönetilen rejimlerle çalışmayı çıkarlarına daha uygun görmüştü. 1953 yılında Dr. Musaddık'ın CIA destekli bir darbe ile devrilmesi, Suudi ve Kuveyt Kralları'nın kollanması Amerikan politikasının temel parametrelerini oluşturmuştu. Hem İngiltere ve Fransa hem de ABD anti demokratik rejimlerle olan işbirliklerini bu ülkelerin demokratik bir gelenekten yoksun olmaları savıyla açıklamaktaydılar. Oysa çalışmada ortaya konulduğu üzere bu ülkelerdeki demokrasi alanında başlatılan girişimlerin önemli bir kısmı doğrudan Batı destekli güçlerin müdahaleleri ile sonlandırılmıştı. Musaddık ile Hamas'ın

düşürülmesi arasındaki ortak nokta her iki rejimin de Batı'nın ekonomik ve güvenlik çıkarlarına aykırı bir dış politika izlemeleri olmuştur.

Dolayısıyla Orta Doğu'daki toplumsal yapının demokratik kurumların oluşmasını engellediği tezini savunan oryantalist söylemin hem Batılı hem de Doğulu bilim adamlarınca genel bir doğru olarak kabul görmesi Orta Doğu'daki demokrasi sorununu derinleştirmektedir. Oysa bu ülkelerin anti-demokratik bir yönetime sahip olmalarında rol oynayan faktörlerin başında Filistin, Suudi Arabistan veya İran örneğinde de görüldüğü gibi Batılı ülkelerin otoriter yönetimlere verdiği destek olmuştur. Bu noktada bazı eleştiriler yöneltile, demokrasinin tecrübe ve bir süreç işi olduğuna dikkat çekmek gerekir. Orta Doğu halklarının bu süreci ve tecrübeyi yaşamadan demokratik bir sisteme geçmesi beklenemez. Ekstrem bir örnek olan Filistin'de bile politik sürece katılım kararı alan Hamas'ın kendi içerisinde bir dönüşüm yaşadığı görülmüştür. De Soto'nun belirttiği gibi Hamas yönetimine bir şans verilseydi, örgüt liberal demokrasi yönünde ciddi bir dönüşüm süreci yaşayabilirdi.

Ancak ve özellikle 11 Eylül sonrası dönemde Orta Doğu'daki sosyal, kültürel ve politik yapıların liberal demokrasileri tehdit ettiği tezi Washington tarafından sıklıkla dile getirildi. Söylem bazında bu ülkelerin demokratik reform konusunda adım atmaları istendi. Demokratik reform programları Orta Doğu'daki birey, kurum veya yönetimlere danışılmadan Washington veya Brüksel'de hazırlandı. Buna rağmen, ilişkiler bağlamında ne ABD ne de AB ülkeleri kendi hazırladıkları reform programlarında otoriter diye nitelendirdikleri ülkelerle ticari veya diplomatik ilişkilerini kesme yoluna gitti. Suudi Arabistan ve Mısır'da otoriter rejime meşruluk kazandıran seçimler demokrasi alanında atılmış büyük adımlar olarak gösterildi. 2006 yılının başında diğer ülkelere de demokratik reform çağrısı yapan Amerikan yönetimi Filistin'deki seçimlerin ardından ilk iş olarak hükümeti kuran Hamas'a karşı ekonomik ve askeri bir kuşatma politikasını hayata geçirmekdi. Filistin'e uygulanan yaptırımlar devam ederken Amerikan yönetimi, Suudi Arabistan'da gerçekleşen Meclis Üyeliği seçimlerini demokratik reform konusunda atılmış büyük bir adım olarak gördüğünü açıkladı. Bu iki politikadan da anlaşıldığı üzere Beyaz Saray gerçekte seçimle işbaşına gelmiş ve gücünü halktan alan yönetimler yerine Amerikan patronajında iktidarların işbaşına gelmesini veya işbaşında kalmasını tercih etmektedir. Bu tespitlerden hareketle Orta Doğu'daki toplumsal yapıların liberal demokrasiye geçişleri desteklemediğini öne süren yazarların, büyük güçlerin bölge politikasında oynadığı rolü görmezden geldiğini belirtmek yerinde olacaktır. Öte yandan Orta Doğu'ya dışarıdan müdahalelerle demokrasi transferinin gerçekleştirilmesini beklemek bir yana, rejimlerin kendi içerisinde demokra-

tik dönüşümünü gerçekleştirmesi de Amerikan çıkarlarını nedeniyle oldukça zor olacaktır.

Kaynakça

- Abou, Rasheed -Alsamh*, “Saudi Islamists Strike Gold”, *Al-Ahram Weekly Online*, Iss. No. 740, 28 April - 4 May 2005, <http://weekly.ahram.org.eg/2005/740/re6.htm>, (09.03. 2007)
- Abou, Rasheed-alsamh* , “Saudi Women Cast a Long Shadow”, *Al-Ahram Weekly Online*, Iss. No. 719, 2 – 08 Nov. 2004, <http://weekly.ahram.org.eg/2004/719/re12.htm>, (10.03. 2007)
- Aiton, A. Najet*, “Washington’s Greater Middle East Initiative: A Regional Perspective”, *NATO Defense College* http://www.ndc.nato.int/download/publications/al_aitan.pdf, (e.t. 08.08.2006)
- Amerika'nın Sesi*, “Amerika Mahmud Abbas'a Destek Veriyor” , June. 15,2007, <http://www.voanews.com/turkish/2007-06-15-voa1.cfm>, (e.t.17. 06.2007)
- Amerika'nın Sesi*, “16 Haziran 2005: İnan Seçimleri Ve Demokrasi Hareketi Ön Planda, June. 16, 2005, <http://www.voanews.com/turkish/archive/2005-06/2005-06-16-voa9.cfm>, (e.t.17. 02. 2007)
- Andersson, Gunnar*, *Criticism and the History of Science : Kuhn's, Lakatos's, and Feyrabend's Criticisms of Critical Rationalism*, Leiden-New York : E.J. Brill, 1994.
- Aras, Bülent*, “11 Eylül, Büyük Orta Doğu ve Türkiye”, *Avrasya Dosyası: İslam ve Demokrasi*, Cilt:11, No:3 (2005)
- Ari, Tayyar*, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 2. Baskı, İstanbul: Alfa yayınları, 2007.
- Atabaki, Touraj*, “Beyond Essentialism: Who Writes Whose Past in the Middle East and Central Asia?”, *International Institute of Social History*, <http://www.iisg.nl/research/beyond-essentialism.pdf>, (e.t. 10.02.2007)
- Ayhan, Veysel*, “Hegemonya Politikası Bağlamında ABD-İnan İlişkilerinin Analizi”, *Avrasya Dosyası: Orta Doğu*, Cilt:12, Sayı: 2, (2006)
- Ayhan, Veysel*, *İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu*, Ankara: Nobel yay., 2006.
- Barzak, Ibrahim - El Deeb, Sarah-Daraghme, Mohammed – Nammari, Dalia*, “Palestinians Approve New Government”, *International Herald Tribune*, March 16, 2007.
- BBC Haber*, “Suudi Arabistan'da Yerel Meclis”, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051215_saudi_councils.shtml , (e.t. 16.01.2007)
- Boroumand, Ladan-Boroumand, Roya*, “Is Iran Democratizing? Reform at an Impasse”, Ed.: Larry Diamond – March F. Plattner- Daniel Brumberg, *Islam and Democracy in the Middle East*, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 2003 ss. 132-133
- Brown, J. Nathan*, “Living with Palestinian Democracy”, *Carnegie Endowment for International Peace*, No:46, (June, 2006)
- Bush, W. George*, “President Bush Discusses Importance of Democracy in Middle East”, 04.02.2004, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/02/20040204-4.html>, (e.t. 11.01.2007)
- Bush, w. George*, “We Start War”, *Ulusa Sesleniş*, 7 Ekim 2001, Der. Noam Chomsky-Edward Said-Robert Fisk ve diğerleri, *Düşmanımı Arayan Savaş*, Der. Metin Sever-Ebru Kılıç, İstanbul: Everest Yay., Kasım 2001.
- Carnegi Endowment for International Peace*, *Arap Reform Bulletin*, Vol: 3, Iss:2, March,

2005.

Central Elections Commission-Palestine, “The Final Results of the Second PLC Elections”, 29.01.2006,
<http://www.elections.ps/template.aspx?id=291>, (e.t. 14.05.2007)

Cleveland, L. William, *A History of Modern Middle*, East San Francisco: Westview Press, 1994

Cooper, Helene, “U.S. and EU Unfreeze Millions in aid to Palestinians”, *International Herald Tribune*, June 18, 2007

Dağcı, Kenan, “AB ve ABD’nin Orta Doğu Stratejileri ve Büyük Orta Doğu Projesi”, Ed.: Atilla Sındıklı-Kenan Dağcı, *Büyük Orta Doğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*, İstanbul:Tasam Yay., 2006

Dalacoura, Katerina, “US Democracy Promotion in the Arab Middle East Since 11 September 2001: A Critique”, *International Affairs*, Vol:81, No:5 (2005)

Democratic Front for the Liberation of Palestine, “New Palestinian Unity Government”, March 19, 2007, http://www.dflp-palestine.org/english/news_&_reports/New-Palestinian-unity-government.htm, (e.t. 11.06.2007)

De-Soto, Alvaro, *End of Mission Report*, May 2007, ss. 17-18,
<http://image.guardian.co.uk/sys-files/Guardian/documents/2007/06/12/DeSotoReport.pdf>, (e.t. 02.07.2007)

Dinmore, Guy, “US and UK Develop Democracy Strategy for Iran”, *The Financial Times*, April. 21,2006

Dinmore, Guy, “US will 'actively Confront' Iranian Policies”, *The Financial Times*, Feb. 15, 2006.

Ehteshami, Anoushiravan, “The Middle East: Between Ideology and Geo-Politics”, Ed: Mary Buckley-Robert Singh, *The Bush Doctrine and the War on Terrorism: Global Responses, Global Consequence*, Oxon: Routledge Pub., 2006

Ekmen, Serhat, “Suudi Arabistan’da Demokratikleşme, Rejim ve Din, *Avrasya Dosyası: İslam ve Demokrasi*, Cilt:11, Sayı:3, (2005)

Elmer, Jon-Barrows, Nora-Friedman, “U.S. Backing for Fatah Stirs New Conflict”, *The Electronic Intifada*, Feb. 02, 2007, <http://electronicintifada.net/v2/article6492.shtml>, (e.t. 11.04.2007)

Erlanger, Steven, “Egypt Backs Abbas by Organizing a Summit Meeting”, *International Herald Tribune*, June 21, 2007

Erlanger, Steven, “U.S. And Israelis Are Said to Talk of Hamas Ouster”, *The New York Times*, Section A, p. 1

“Evolution of the Constitution of Saudi Arabia”, *The Middle East Centre St Antony's College*, <http://www.sant.ox.ac.uk/mec/MECLectures/Evolutionyüzde20ofyüzde20Saudiyüzde20Constitution.pdf> (e.t. 15.02.2007)

Frenkel, Michal-Shenhav, Yehouda, “Decolonizing Organization Theory: Between Orientalism and Occidentalism”, *Critical Management Studies Conference*, Lancaster University, İngiltere, 7-9 July 2003,
<http://www.mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/2003/proceedings/postcolonial/Frenkel.pdf>

Fouskas K. Vassilis-Gökay, Bülent, *The New American Imperialism: Bush’s War on Terror and Blood for Oil*, Westport: Praeger Security International Pub., 2005,

Fukuyama, Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev.: Zülfü Dicleli, Simavi Yay.

H.R. 6198--109th Congress (2006): Iran Freedom Support Act,
<http://www.govtrack.us/congress/bill.xpd?bill=h109-6198>, (e.t. 10.05.2007)

HaLevi, Ezra-Julian, H. Levi, “US Supplies Fatah With Arms, Rice Decries "Occupation”

Arutz Sheva News, Oct. 13, 2006,
<http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/113473>, (e.t. 10.04. 2007)
 Halliday, Fred, “ ‘Orientalism’ and Its Critics”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol:20, No:2 (1993)
 Hanauer, R. Edmund, “Don't Blame Hamas”, *USA Today*, Jul. 06, 2006, p. 10a
 Harel, Amos, “Israeli Defense Official: Fatah Arms Transfer Bolsters Forces of Peace”, *Haaretz. News*, Dec. 28, 2006, <http://www.haaretz.com/hasen/spages/806603.html>, (e.t.12.03.2007)
<http://saudinf.com/main/c541f.htm>
http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ir00000_.html
<http://www.shura.gov.sa/EnglishSite/Historical.htm> (e.t.20.02.2007)
 Hudson, C. Michael, “Can Middle East Political Reform Survive the American Embrace”, *Middle East Policy*, Vol:XII, No:1 (Spr., 2005)
 Inbari, Pinhas-Diker, Dan, “The Murder of Musa Arafat and the Battle for the Spoils of Gaza”, *Jerusalem Issue Brief*, Vol. 5, No. 6, Oct. 10, 2005.
 Jamal, Amal, *The Palestinian National Movement: Politics of Contention 1967-2005*, Bloomington: Indiana University Press, 2005
 Kinzer, Stephen, *Şah'ın Bütün Adamları: Bir Amerikan Darbesi ve Orta Doğu'da Terörün Kökenleri*, Çev: Selam Önal, İstanbul: İletişim Yay, 2004
 Lewis, Bernard, *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, London: Phoenix, 2004,
 Martin, G. Lenore, *The Unstable Gulf: Threats from Within*, Lexington, Mass: Lexington Books, 1984
 McGreal, Chris, “Hamas Drops call for Destruction of Israel from Manifesto”, *The Guardian*, Jan. 12, 2006
 Mitnick, Joshua, Safwat al-Kahlout, “Hamas Nearly Wins Control of Gaza”, *Christian Science Monitor*, Vol. 99, Iss:139, June 14, 2007.
 Moens, Alexander, “President Carter’s Advisers and the Fall of Shah”, *Political Science Quarterly*, Vol: 106, No: 2 (Sum., 1991)
 Morley, Jefferson, “After Palestinian Vote, U.S. Democracy Campaign Questioned”, *The Washington Post*,
http://blog.washingtonpost.com/worldopinionroundup/2006/03/palestinian_democracy_rhetoric.html, (e.t. 08.01.2007)
 Nişancı, Ensar, “Klasik Oryantalizmden Neo-Oryantalizme: İslam, Demokrasi ve Büyük Orta Doğu Projesi Üzerine”, *Avrasya Dosyası: İslam ve Demokrasi*, Cilt: 11, Sayı: 3 (2005)
 Parra, Francisso, *Oil Politics: A Modern History of Petroleum*, London-New York: I.B. Tauris&Co. Pres., 2004
 Perthes, Völker, “America’s ‘Great Middle East’ and Europe: Key Issues for Dialogue”, *Middle East Policy*, Vol:XI, No:3 (Fall, 2004)
 Pipes, Daniel, “Radical Islam vs. Civilization”, 2007,
<http://www.danielpipes.org/article/4254>, (e.t. 05.03.2007)
 Prados, B. Alfred, “Saudi Arabia: Current Issues and U.S Relations”, *Congressional Research Service Report for Congree*, 02, 08, 2006,
<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33533.pdf>
 Reinhard, Tanya, *The Road Mop to Nowhere: Israel-Palestine Since 2003*, London-New York: Verso pub., 2006
 Sadowski, Yahya, “The New Orientalism and the Democracy Debate”, *Middle East Report*, No:183 (Jul.-Aug., 1993)
 Said, W. Edward, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, (2. Baskı) Çev: Berna Ülner, İstanbul: Metis Yay, 2001.

Sharp, M. Jeremy, "U.S. Democracy Promotion Policy in the Middle East: The Islamist Dilemma", *CRS Report for Congress*, June 15, 2006,

Shwadrin, Benjamin, *The Middle East, Oil and The Great Powers*, Colorado: Westview Press, 1985

Springborg, Patricia, "Politics, Primordialism, and Orientalism: Marx, Aristotle, and the Myth of the Gemeinschaft", *The American Political Science Review*, Vol:80, No:1 (Mar., 1986)

Stetter, Stephen, "Democratization without Democracy?", *The Assistance of the European Union for Democratization Processes in Palestine*, Ed: Annette Jünemann, *Euro-Mediterranean Relations After September 11: International, Regional and Domestic Dynamics*, London, Frank Cass 2004

Stockman, Farah, "US Unit Works Quietly to Counter Iran's Sway Backs Dissidents, Nearby Nations", *The Boston Globe*, January. 02, 2007, http://www.boston.com/news/world/articles/2007/01/02/us_unit_works_quietly_to_counter_irans_sway/, (e.t. 20.04. 2007)

The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories, "The Paris Protocol", http://www.btselem.org/English/Freedom_of_Movement/Paris_Protocol.asp, (e.t. 19.05. 2007)

The National Security Strategy of the United States of America, White House, Washington DC., (Sep., 2002), <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>.

The National Security Strategy of the United States of America, White House, Washington DC., (March., 2006), s. 38. <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>, (e.t. 12.03. 2007)

Turner, Many, "Building Democracy in Palestine: Liberal Peace Theory and the Election of Hamas", *Democratizations*, Vol:13, no:5 (Dec., 2006)

Turner, S. Bryan, *Max Weber ve İslam*, Ankara: Vadi yay., 1991

U.S. Department of State, "Quartet Statement on the Situation in the Middle East", Washington, DC., January 30, 2006, <http://www.state.gov/t/pa/prs/ps/2006/60068.htm>, (e.t. 19. 05. 2007)

United Nations Development Programme Arab Fund for Economic and Social Development, "Arab Human Development Report 2002", New York, 2002.

USA Today, "Forced to Deal with Hamas, U.S. and Allies Walk Tightrope", Feb. 20, 2006, p. 10a

Waterbury, John, "Democracy Without Democrats?: the Potential for Political Liberalization in the Middle East", Ed.: Ghassan Salamé, *Democracy Without Democrats?*, London-Newyork: I.B. Tauris, Pub, 1996

Vause, John-Raz, Guy - Wedeman, Ben, "Hamas' Past Casts Shadow Over Peace Plans", January 26, 2006, <http://www.cnn.com/2006/WORLD/meast/01/26/palestinian.election/index.html>, (e.t. 14.05.2007)

Vitalis, Robert, "The Closing of the Arabian Oil Frontier and the Future of Saudi-American Relations", *Middle East Report: The Arabian Peninsula*, No: 204 (Jul.-Sep., 1997)

Wickham, C. Rosefsky "The Problem with Coercive Democratization", *Middle East Policy*, Vol:XII, No:1 (Spr., 2005)

Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, 3. Baskı, Çev: Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Yay., 1993

Yergin, Daniel, *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, 3. Baskı, Çev: Kamuran Tunçay İstanbul: İş Bankası Yay., 2003.

Zunes, Stephen, "U.S. Policy Towards Syria and the Triumph of Neoconservatism", *Middle*

East Policy, Vol:XI, No:1 (Spr.,2004)